

Édes Anyanyelvünk

XX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1998. ÁPRILIS

ÁRA: 70 FORINT

Virágvasárnap

Szép tavaszi ünnepünk a húsvét előtti vasárnap, amelynek neve a római katolikus egyház szerint *Dominica palmarum*, azaz „pálmavasárnap”, a mi nyelvünkön: *virágvasárnap*.

Ismeretes, hogy a Biblia tanítása szerint, amikor Jézus a húsvét előtti vasárnap utoljára bevonult Jeruzsálembe, pálmaágakat szórtak az útjára. Az egyház ennek az emlékére rendelte el a pálmaszentelést és a pálmaágas körmenetet. Így érthető, hogy több nyelvben (pl. a német-

ben, az angolban, a finnben) szó szerint *pálmavasárnap* az ünnep neve. Egyébként már a VI. századtól ismeretes a pálmaszentelés és a körmenet. Később ezen a napon a hívők telehordták a templomot pálmaágakkal, majd ezeket a pap megszentelte, s mindez – hitük szerint – megvédte őket zivatartól, villámcsapástól, tűztől.

Azokban az országokban azonban, ahol a pálma nem volt honos, tavasszal korán kizöldült növényekkel – nálunk pl. fűzfaágakkal – helyettesítették. Így szokásban volt a barkaszentelés.

Kedves, hangulatos szavunk a *virágvasárnap*, mind hangalakját, mind jelentését, mind pedig stílusértékét tekintve. Az összetétel első tagja, a növények legszebb részét jelentő *virág* szó finnugor eredetű, és – más nyelvekben is jelentkező szemlélet alapján – a 'fény, ragyogás, világosság' jelentésű *világ* szóból jött létre, jóval a honfoglalás előtt, a szóközépi / hangnak r-ré válásával. Mint a Történeti-etimológiai szótár rámutat, úgy, hogy a *virág* „eredetileg általánosabb jelentésű, gyűjtő szerepű szó lehetett, s a rét, mező, fa virágzására vonatkozhatott”. Jelentése valószínűleg így alakult ki: 'fénylő, világító jelenség', majd ebből 'virágzás, virágzat', végül felvette mai értelmét.

Vasárnap szavunk eredeti alakja *vásárnap* volt (a moldvai csángóban ez az eredetibb változat ma is megtalálható). A pogány korban a vásártartással kapcsolatos munkaszüneti napra vonatkozhatott, később pedig a keresztyének heti ünnepnapjának a jelölőjévé vált. Közben – elvesztvén a *vásár* szóval való kapcsolatát – az első á hang elhasonult, azaz a, illetve a régi nyelvben és egyes nyelvjárásokban e lett. A *virágvasárnap* szó hangalakját a két szókezdő v és a kettes ütem csak még kellembesebbé teszi.

A Magyar néprajzi lexikon arra utal, hogy Göcsejben az iskolás gyermekek a tanító vezetésével szombaton ünnepélyesen mentek a barkáért a közeli erdőbe vagy hegyre, és az ágakat másnap az oltárt környező falakhoz állították. Egyes helyeken meg az ereszt alá dugták a szentelt barkát, hogy megvédje a házat a tűzvészről. Másutt kivitték a mezőre, és a föld négy sarkába tűztek egy-egy szálát, hogy az Isten oltalmazza meg a termést.

Végül elmondhatjuk, hogy a *virágvasárnap*, a szóösszetétel tagjainak hatására is, általában a tavaszt idézi, amikor megjelenik az ibolya, a jácint, a nárcisz, a tulipán, hirdetvén, hogy a tél után ismét elkövetkezett a természet megújulása.

Szathmári István

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Annó

Balázs Géza:
Magyarul
a számítástechnikáról
és a
minőségbiztosításról

Takács Tibor:
A küsmödi sárkovács

Pásztor Emil:
Az Isten ~ isten szó
helyesírásáról

Grétsy László:
A kotta és a kóta

Gerendeli György:
Az üvegalma
nem befőtt!

Fábián Pál:
Díjasítás

És:
pályázat, pontozó,
keresztretjtvény,
nyelvi mozaik

É(r)de(ke)s anyanyelvünk

– Az Anyanyelvapolók Szövetségének pályázati felhívása –

A pályázat címe arra utal, hogy anyanyelvünk *édes* is nekünk, hiszen nagyon szeretjük, de emellett rendkívül *érdekes* is, mivel telis-tele van olyan furcsaságokkal, különlegességekkel, amelyek érdemesek s méltóak arra, hogy felkutassuk, összegyűjtsük őket. E furcsaságok között vannak olyanok, amelyek voltaképpen hibás, a köznyelvi normától eltérő formának számítanak – ilyen pl. a német eredetű *luftballon* szónak a *luftballont* helyett nemegyszer hallható *luftbalmot* tárgyragos alakja –, de bőven vannak olyanok is, amelyek semmilyen szempontból vagy helyzetben nem hibásak, nem kerülendők, csak éppen furcsák, egyediek, rendkívüliek. Erre is egy példa: *derék* főnevünk magas hangrendű, mégis mély hangú toldalékok kapcsolódnak hozzá: *derékba tör, deréka, derekas* stb.

Nos, ilyen anyanyelvi furcsaságokat, különlegességeket várunk pályázóinktól. Már egyetlen ilyennel is lehet pályázni, mivel azonban egy-egy efféle különlegesség bemutatása többnyire csupán néhány sor, egy pályázó több furcsaságot is beküldhet, de legfeljebb húszat. (Lehet, hogy egyik-másik pályázót úgy elragadja majd a gyűjtési szenvedély, hogy ötvenet, százat is összegyűjt. Akivel ez megesik, az legyen szíves rangsorolni példáit, azaz megjelölni, hogy melyik az a húsz, amellyel pályázik. A többi legföljebb melléklet lehet a pályázathoz.)

A pályázat jelíge, de a jelige mellett tessék azt is feltüntetni, hogy a pályázó felnőttként (= F) vagy valamely alap-, közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény tanulójaként, hallgatójaként (= T) küldi-e be pályamunkáját. A szerző nevét, foglalkozását (iskolafokát) és lakcímét külön lezárt borítékban kell beletenni a pályamű borítékába.

A pályázat díjalapja 100 000 Ft. A pályázatokat **1998. szeptember 20-ig** kell beküldeni az Anyanyelvapolók Szövetségének címére: 1360 Budapest, Pf. 6. Az eredményhirdetés decemberben lesz, a pályázatról szóló beszámolót meg a nyertesek és a díjazottak nevét az Édes Anyanyelvünk 1999. évi 1. száma, de lehetséges, hogy több más lap is közli.

Budapest, 1998. március

Anyanyelvapolók Szövetsége

TARTALOM

Szathmári István: Virágvasárnap	1
É(r)de(ke)s anyanyelvünk	2
Balázs Géza: Magyarul a számítástechnikáról	3
Büky László: Annó	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Szentiványi Tibor: Még mindig jól van?	6
Balázs Ildikó: Meddig tart Amerika...?	6
Takács Tibor: A küsmödi sárkovács	7
Ladó János: A Piroska mint családnev	7
Zimányi Árpád: A márkanévek helyesírásáról	8
Kósa Ferenc: Divatos/modoros írásjel(ek)	8
Pásztor Emil: Az <i>Isten</i> ~ <i>isten</i> szó kezdőbetűjéről	9
Budavári Klára: Olvasó gyermek – művelt felnőtt	9
Mónus Imre: „Magyarul, az ebadtát!”	10
Török András: Idegen szavak dzsungel	10
Grétsy László: A <i>kotta</i> és a <i>kóta</i>	11
Fábián Pál: Díjasítás	11
Gerendeli György: Az üveg alma nem befőtt!	11
Nemesi Attila László: Ez <i>valahol egyfajta</i> nyelvi modorosság	12
Kerekes Barnabás: Kopik a kultúrmáz	12
F. Kovács Ferenc: Sportnyelvi viszolygásaimból	13
Kovács József: Champi, a „magyaros” kutyanév	13
Hajdu Ferenc: Elnök, Magyar Köztársaság?	13
B. G.: Magyarítható-e a minőségbiztosítás szaknyelve?	14
Mizser Lajos: Levente és <i>levente</i>	14
Holczer József: Új divatszavunk: a <i>görget</i>	14
Szloboda János: Egy Radnóti-verssor értelmezéséhez	15
Hírek	15
Komoróczy György: A tankönyv elsősorban a tanulóknak szól	16
K. B.: Az V. ifjúsági anyanyelvi parlamenten történt	16
Balázs Géza: Anyanyelvünk játéka	17
Bódi Zoltán: A magyar jelrendszerek évszázadai	17
Pontozó	18
Keresztretjtűvény	19
Faltysné Ujvári Anna: Mégsem ez, mégsem az	19
Ürömi Kiss Lajos: „Váltórimes versek”	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvapolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti:

a HELP, a Bp.-i HIRKER Rt.,
az NH Rt. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Magyar Posta Rt.
Hírlap-előfizetési és Elektronikus
Postaigazgatóságán (HELP),
amelynek címe: 1900 Budapest,
VIII., Orczy tér 1. (Kérésre az
iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 350 Ft
Számonkénti ár: 70 Ft
Az Anyanyelvapolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:
Anyanyelvapolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk

szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Lapunk kiadását

a Nemzeti Kulturális Alap,
a Művelődési és Köznevelési
Minisztérium Köznevelés-fejlesztési
Főosztálya
és a Soros Alapítvány segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 332–3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

A kukactól a hülyesírásig

Magyarul a számítástechnikáról

Az Édes Anyanyelvünk 1997. júniusi számában Magyarítsuk a számítástechnikát! címmel írtam cikket. Hasonló témában megjelent írásom a Pagoda című rádiós lapban, valamint a Magyar Tudományban is. Az azóta hozzám, pontosabban villanyposta-/fényposta-/drótposta- (e-mail-) címre érkező levelekre válaszolok most.

A levelek, üzenetek két szélső pólus között oszlanak meg. Az egyik: minden, ami az internettel kapcsolatos, romlást jelent nyelvünk számára. Egy ezt illusztráló kis verseteket is kaptam ilyen lesz az anyanyelvünk! címmel: „Internetes? / Rettenetes!!!” A másik: ha magyarázzuk a számítástechnikát, neveléses formákat hozunk létre, azonkívül pedig elmara-dunk a nemzetközi szokásoktól, provincializálódunk.

Nem értek egyet egyik állásponttal sem. A felgyorsult műszaki fejlődésnek, az ipari, a digitális-informatikai stb. „forradalomnak” – úgy véljük, tapasztaljuk – vannak az életünkre gyakorolt negatív hatásai. De az „úthengernek” nem kell (nem érdemes) aláfeküdni! A romantikus technika- vagy médiaellenesség se-hová sem vezet. Élni kell a modern kor lehetőségeivel, mégpedig óvatosan, önkorlátozóan, okosan. Nyilván senki sem akar megválni a rádiójától, televíziójától, automata mosógépétől s – ha van – autójától. De lehet kevesebbet és válogatva tévézni, nem mindig mindenhová kocsi-val menni... Nem a technikát kell „leváltani”, hanem az embereknek kell okosan (ki/fel)-használni azt.

Az autóval, számítógéppel kapcsolatban van egy példamondatom. A mindennapi használathoz nem kell ismerni az autó működését, vezetni kell tudni. (A mai autókhoz nem is adnak szerszámkészletet; az amolyan „szocialista” szokás volt, hogy mindenki álljon neki és szereljen!) Ugyanez vonatkozik a számítógépre is. A használathoz azonban szükség van terminológiára. Ha lehet, hazaira.

S ezzel máris a nyelvészeti témánál vagyunk: hogyan beszélünk a modern számítástechnikáról? Ebben az írásban elsősorban a hozzám érkezett levelekből válogatok, a témát természetesen folytatni fogjuk.

Pesti Csaba (jerry9@westel900.net) az e-mail (elektronikus, számítógépek közötti levelezés) magyarázatával kapcsolatban írja: ha utánanéztünk volna, a szaklapokban már láthattuk volna a *drótposta*, *fényposta*, valamint a szójátékos *emilcím* magyarázatát. *Imélezőnk*-nek (ez egy új forma, az RTV-újságban a Repeta című tévé-műsor „imélezetek” felszólítással ösztönzi nézőit az üzenetküldésre) a fénysebességre utaló *fényposta* tetszik a legjobban. Pesti Csaba személy szerint engem is megró: „Ha még egyszer meghallom az e-mail-szám kifejezést (a *cím* helyett), kidobom a tévémet az ablakon”. Remélem, még megvan a tévéje; egyébként levélírónk e-mail-címében is van

szám. Az e-mail tulajdonképpen „postafiók”, s valakinek egyformán lehet postafiókszáma vagy *címe*. De maradjunk nyugodtan – tévédobálás nélkül – a *cím*-nél!

Farkas Flórián Hollandiából írt (nlibmvs@ibmmail.com). Vajda Márta nyelvész tartott előadást a Mikes Kelemen Körben, s bemutatta a digitális nyelvújításról szóló cikkünket is. Levélírónk többéves számítástechnikai tapasztalattal mondja, hogy a következő szavakat egyszerűen nem szabad magyarosítani, mert (le)védtett szavak:

FTP – ez bejegyzett szabvány;

internet – a kisbetűs *internet* szóval a különféle számítógépes hálózatok halmazát jelölik, a nagybetűs *Internet* viszont tulajdonnév, egy bizonyos hálózatnak a neve;

gopher – egy protokoll, a WWW előfutára, amellyel szöveges információt lehet interaktív formában lekérni. A minnesotai egyetemen dolgozták ki, a szónak két jelentése van: 1. Minnesota állam lakója, 2. minnesotai ürge;

WWW – a technológiák csoportját jelöli, amelyekkel hipertext-információt lehet az Interneten átvenni.

Farkas Flórián magyarázatait egyszerűsíteni kellett, de volt, amit egyáltalán nem értettem. Emlékeznék a cikk elején írt példamondatomra? „A mindennapi használathoz nem kell ismerni az autó működését...” De szó szerint is idéznem kell a levél végét: „a szerintek idegenül hangzó szavak azért okoznak (még) problémát, mert viszonylag újak. Ne feledd: a matematikaórán számoltunk a derékszög szinuszával, kiszámoltuk a 45 fok tangensét stb.; ezek a szavak néhány száz éve használatban vannak, és teljesen természetesnek hangzanak. A számítástechnikai kifejezések számomra ugyanúgy természetesnek hangzanak, nekem a magyar fordítások hangzanak teljesen idegenül, sőt időtálló... Remélem, e-mail-em nem veszi el a kedveteket, ha úgy gondoljátok, én nagyon szívesen segítenék benneteket szakmai tanácsokkal. Van, amit lehet és kell magyarosítani!”

Az idézett két levélből akár teljesen el is kedvetlenedhettem volna, azonban érkeztek mások is.

Jugoszláviából (Újvidékről) küldött üzenetet Horváth-Militicsi Attila (6hunyadi@EUnet.yu). Azt írja, hogy cikkem nagyon tetszett a családban, és elküldi Benkő keresztfia oktatásakor használt magyarított kifejezéseit, remélve, hogy sikerül egy kissé hozzájárulnia édes anyanyelvünk szókincsének gyarapításához:

Enter/return billentyű = *parancsgomb*

Caps lock = *lakat*

Shift = *nagybetűgomb*

Alt Gr (Alt gray) = *jobboldali szürke gomb*

Alt + betű/szám = *kettős gomb*

Alt Gr + Ctrl + betű/szám = *hármass gomb*

Cursor = *nyíl* (fő, le, jobbra, balra)

Delete = *törles*

Tab (Tabulator) = *táblázó*

Edit = *szerkesztés, szerkesztő*

Fill down = *kitöltés lefelé*

Space = *szóköz*

Alt 64 (@) = *kukac*, majom (szerbül majmun/majmunski, tehát *majom/majomfarok*). Am sokkal találhatóbb a *kukac*, hiszen az alakja is olyan! – Lám, szinte szempillantás alatt „megmagyarosodott” az e-mail-címek nemzetközi megjelölése! Tudomásom szerint először Csizsár Jenő kezdett el „kukacozni” az Apukám világa című rádióműsorban, de már ezt használja a Határok nélkül is. Az angol eredeti egyébként „at”, s él a *csiga* elnevezés is. B. G.)

Computer = *számítógép, pízsi* (PC)

Click = *kattintani* (az egérrel)

2x click = *taka-taka* (a kétszeri kattintás hangja alapján)

Hogy digitális nyelvújítási mozgalmunk egyáltalán nem példa nélküli, igazolják a különféle honosító programok szerkesztői, akik időről időre az interneten kérik a szómagyarosítási javaslatokat. S bizonyítja az is, hogy 1998 első napjaiban megjelent Nyíró András gyűjtésében (nyiro@internetto.hu) az Internetto zsargon című 81 lapos szótár (IDG Lapkiadó). Benne több száz (!) eleven, mozgalmas, tréfas és komoly szóalkotás az internetezők világából; gyakorlatilag a magyar nyelvű internetes folklór első kincseshányja. Gyakori az olyan szóalkotás, amikor az angol szóalakot magyarrá fordítik (népetimológiának nevezzük ezt az eljárást, pl. browse = *borzol* 'barangol, böngészik', e-mail = *emil*), de sokkal gyakoribb a játékos, humoros szóalkotás (pl. *doszkagylo, döglékeny állat* 'rossz program', *ketyere, lefagy, rideg törés*). Illetve egy ábra (#) megmagyarázása: *kerítés*. „Van valami megjegyezhetetlenül értelmetlen angol neve a kettős keresztnek, de mi lépést akarunk tartani korunkkal, és kerítésnek olvassuk a #-et.”

Az internetes helyesírásra kitalálták a *hülyesírási* fogalmát. „Élemedett korok ellenére is játékos nyelvészek fanyar szava arra, mitől az Interneten hátrahökölnek.”

Végül álljon itt egy példa arra, hogy az internetes zsargon más helyzetben is előfordul, sőt terjed:

letölt: „A távoli számítógépről átmásol egy fájlt a saját gépre. Fordított esetben: *feltölt*. De *letöltésnek* nevezzük azt is, amikor a kö-zértben megpakoljuk a kosarunkat.”

Az internet-folklór számomra azt bizonyítja, hogy nincs veszve semmi sem: az internetezők (a csatizók, hálórágók, szörfözők) megteremtik a maguk nyelvét!

Balázs Géza

gbalazs@isis.elte.hu

1998 tavaszától magyar nyelvi tanácsadó honlapot tervezünk létrehozni az interneten. Az Édes Anyanyelvünk legfontosabb számai pedig 1997 októberétől már rajta vannak a világhálón. Időközben Farkas Flórián cikk formájában is elküldte a számítástechnikai szaknyelvvél kapcsolatos gondolatait. Írását következő számunkban közöljük. (A szerk.)

„A nyelvi változások folyamata sem térben, sem időben nem vonalszerű.”

Az utóbbi három-négy évben az *anno* szóra egyre sűrűbben lehet rábukkani az újságírók, olykor-olykor riportalányaik nyelvhasználatában: „Ahogyan *anno*, most is berzenkedem az effajta kijelentések igazságtartalmán” (mellesleg szólva: itt a *berzenkedik valami ellen* kifejezés kelle-ne, mert a *berzenkedik [valamin]* állatokra vonatkozik: 'felborzolja a szőrét vagy a tollát [és pázásra készül]'); „[...] csak hogy most nem a BB privatizációja, hanem a Polgári Bankban *anno* BB-s tulajdonosi jogokat gyakorló Siglo-vics Béla és Köves József lett a célpont”; „A két területben az volt a közös: ott vadásztak *anno* az állami és pártvezetők, s számon tartottak egy-egy Kádár-villát”; „A magam részéről én vettem *anno* a fáradságot, elballagtam a lakásunkhoz legközelebb eső úttorlaszhoz [...]”; „A média pedig (amelyet *anno* tömegkommunikációnak nevezünk, majd ab ovo ellenzékinek) még arra sem érzi elhivatottnak magát, hogy a borsót a falra hánnya”; „[...] az engedékeny módon nevelt gyerekeik pelenkáznak, akik *anno* babakocsiban vagy puttönyban élték át szüleik kulturális program-ját”; „Kár, hogy az alkotmányellenes rendelet alkotói – *anno* – elmulasztottak Amerikára pillantani”; „[...] elegendő egy apró félrelépés – lásd *anno* a Fideszt –, és ezt a pártot is egy kalap alá vehetik a »többivel«”.

A latinos műveltségű olvasónak természetesen nem új a szó, amelyet a napilapokból származó példaanyagban kiemeltünk. Bármely latin–magyar szótár eligazít: *annus*, -i m. év, idő, évszak, évi termés. Példáinkban nem a szó nominatívusa (alanyesete) szerepel, hanem az a határozós esete, amelyet például az *anno exacto* 'év végével', az *anno exeunte* 'év végén', az *anno* 'múlt évben' latin kifejezésekben is megtalálunk. Sokan ismerik az *anno Domini* vagy az *anno Christi* formulákat is, amelyek valaha kelte-zésekben voltak szokásosak, rövidítve is: *a. D.*

Az utóbbi évtizedekben egyre ritkábban fordul elő a latinból és a németből alakított *annó dacumál* 'annak idején, valamikor, régen' szerkezet, amely ma már a bizalmas társalgási nyelvhasználatban is divatjamúltnak tartható.

Csokonai Vitéz Mihály Az Özvegy Karnyóné 's két Szeleburdiak című darabjában is szerepel szavunk: „*Anno* itt tsak ugy irtam hogy *A°* de ez ellipsis és azt teszi hogy *anno* [...]”; a Csokonai-szókincstár határozószónak minősíti az *anno*-t.

Petőfi Sándor mindösszesen egyszer használta a szót a teljes életművéből készült írói szótár szerint: „Pest, decemb. 1847^{kén} *anno* 3.” A XX. század első felében például Juhász Gyula költői nyelvéből idézhetünk: „A magyar nyár itt forró volt nagyon / *Anno* ezer tájt [...]” (Oroszlámos táján).

A határozószószerű használat van meg a sajtónyelvi példákban is. Nem a latin szó eredeti alakja és jelentése, illetőleg nem az egyes latin szerkezetek épültek be nyelvhasználatunkba, hanem az 'egykor, hajdan(ában), rég(en)(te), valaha, valamikor' és az 'annak idején, az én időmben' jelentésekkel az *anno* alak. Ilyeténképpen azt mondhatni, új magyar szó jött létre, amely latin jövevény, de amely efféle szerepkörben magában a latinban nem használatott.

Ha visszapillantunk a példaanyagra, látható – még a szövegkörnyezet hiányában is –, hogy a most felsorolt je-

lentésekkel (és szavakkal, szerkezetekkel) rendre boldulni lehetne, például: „... a Polgári Bankban *annak idején* BB-s tulajdonosi jogokat gyakorló...”; „... melyeket *valaha ~ valamikor ~ régebben* tömegkommunikációnak nevezünk...” és í. t. (Semelyik szövegkörnyezet sem engedi egyébként az *anno* 'múlt évben' jelentését valamiképp beilleszteni.) Végül is elmondhatjuk, hogy a latin *annus* szó határozós esetben lévő alakja került bele nyelvünkbe, s akkortájt, amidőn még a latinos műveltség erősebb volt. Erre a szóalakra a szöveghelyzetnek megfelelő magyar jelentést és grammatikai helyzetet értettek rá. Ilyesféle jelen-ség régebben is előfordult, már a Halotti Beszédben is van efféle: a *paradicsom* 'mennysország' szavunk ugyancsak a latinból való, a *paradisus* szó accusativusát, tárgyese-tét emelték őseink a magyar szókincsbe: *paradisum* > *pa-radicsom*. Hasonlóan járt a latin *circulus* 'kör(vonal)', amelyből a *cirkalom* 'kör, körző; abroncs; cikornya' származik, továbbá az *Egiptus* országnév (*Egyiptom*). Mindezek tulajdonképpen hajdani tévedések, amelyekre ma már a belőlük származó szavak használatakor semmilyen jelen-tésbeli mozzanat sem utal; idegen származásukat a ve-gyes hangrend jelzi csupán. Az *anno* (magyaros íráské-pel: *annó*) még e tekintetben sem tűnik ki a szóhalmazból.

Bár ilyenféle formai felépítésű szavunk nincsen (legalábbis a szövegmutató szótárban), ko-rábban volt, mégpedig a *monnó*, amely 'mindkét' jelen-tésben élt a Jókai-kódexben, a Huszita Bibliában és másutt. Idővel kiesett a használatból, eredetét mostanáig nem sikerült kibogozni.

Visszatérve a hírlapokból származó idézetekhez: az újságírók nyelvhasználatára hozza létre az ún. publicisztikai stílust, s ugyanakkor ehhez mint szociokulturális meghatá-rozottságú mintához igazodik is, vagyis törekedik megfelelni bizonyos kifejezőmódozatoknak, tehát egy bizonyos stílusnormának. A beszélő (vagy író) és a hallgató (olvasó, befogadó) saját értékrendjét összeméri, -igazítja a nyelvi megformáltság értékrendjével, azzal, amit ő annak tart. Az író célként igyekszik egy stílusmintához (stílusnormához) elérkezni, az olvasó elvárásait ugyanez a norma alakítja. Mindezt azután a valamikor még az alapműveltséghez tartozó latin kifejezés(ek) használata a jelenkori publicisztika-ban az igényes nyelvi megformálás stíluscélját jelzi, azonban ez az igény színvonalában már egészen más minőségű, mint hajdan, és nem csupán az íróknak, hanem az olvasóknak a részéről is.

Abban a napilapban, amelyből az „*anno* ... tulajdonosi jogok” származnak, volt egy cím: „A történelem fintorai: *anno* 1951”. Ez arra figyelmeztet, ne feledjük el, hogy a nyelvi változások folyamata sem térben, sem időben nem vonalszerű, s így a régi és az új nyelvi elemek akár egyide-jűleg is előfordulhatnak. Így pedig azt sem lehet egykönnyen megmondani, hogy a magyar nemzeti nyelvben (a standardban) van-e *anno ~ annó* határozószó, avagy ez mostanában csupán egy csoportnyelvben létezik.

Az első akadémiai magyar nyelvtanunk 1846-ban né-mely kérdésben jobb íróink nyelvhasználatát, íráshaszná-latát jelöli meg eligazítóul. Ha ez *annó* jó megoldás volt, talán ma is követhetjük.

Büky László

(Új magyar utónévkönyv – Amerika magyarul tanul – További meglepő táblák)

Örömmel jelentem, hogy a múlt év vége felé – a BM Kiadó gondozásában – megjelent az Új magyar utónévkönyv. A régóta várt, sőt sürgetett kiadvány két részből áll: az első rész a névviselésről és a névváltozásról szóló jogszabályokat ismerteti (szerzője dr. Ugróczky Mária, a BM Állampolgársági Főosztályának vezetője), a második rész a tulajdonképpeni névjegyzék, ezt Bíró Ágnes, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa állította össze.

Az új utónévkönyv kiadása azért vált szükségessé, mert Ladó János nagy sikerű Magyar utónévkönyve 1971 óta csak változatlan utánnyomásokban látott napvilágot (nem a szerző hibájából), s a szülők egyre több olyan nevet akartak anyakönyveztetni, amely a hivatalos utónévkönyvben nem volt benne. 1994 előtt – mint az ilyen ügyekben illetékes intézeti osztálynak a tagja, majd vezetője – közelről figyelhettem a mindkét részből (ti. a nyelvész és a szülő részéről is) nagy önuralmat kívánó vitákat egy-egy kis *Jennifer*, *Rocco* vagy *Michel* neve körül.

Az új könyv tartalmazza mindazokat a neveket (névváltozatokat, névalakokat), amelyeket a Nyelvtudományi Intézet a kézirat lezárásáig, 1996. október 31-ig anyakönyvi bejegyzésre alkalmasnak minősített (ebbe nem számítanak bele a nemzetiségi szülők által kért nevek: ők a „pozitív diszkrimináció” elvének megfelelően bármilyen utónevet adhatnak gyermeküknek). A teljes lista 2710 bejegyezhető névből áll: ennek csaknem az egyharmada (pontosan 883) újonnan bevett név, tehát többlet a Ladó-féle könyvhöz képest.

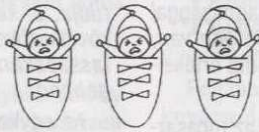
Az a fontos szabály változatlan maradt, hogy magyar anyanyelvű magyar állampolgárok gyermekének utóneve csak magyar helyesírással jegyezhető be az anyakönyvbe. Tehát például egy kislány mostantól külön engedély nélkül is lehet *Dzszenifer* (régie és szinte tömeges óhaj teljesült ezzel!), *Jennifer* azonban nem. Sőt vannak olyan idegen nevek is, amelyek még ilyen „engedmény” árán sem kaphatnak zöld utat, mint a *Jane* vagy a *Janet*, amely nálunk nem *Dzsén* vagy *Dzsenet*, hanem *Johanna* vagy *Janka*. Persze így is van miből válogatni. Akinek, mondjuk, nem tetszik a hagyományos *Dorotya*, további tizenkét névalak közül választhat: *Dóra*, *Dorabella*, *Doren*, *Dorina*, *Dorinka*, *Doris*, *Dorit*, *Dorka*, *Dorkás*, *Dorotea*, *Doroti*, *Dorotina*.

A hasznos kiadvánnyal szemben csupán két kifogást tehetünk. Az egyik az, hogy – elődjétől eltérően – nem ad etimológiákat (néveredet-magyarázásokat), a másik, hogy míg Ladó udvariasan előre engedte a nőket, addig Bíró Ágnes és megbízói a nemek hivatalos sorrendjét ér-

vényesítik, azaz előbb vannak a férfinevek, s csak utánuk a nőiek. Vigasztalja a hölgyeket az, hogy az ő listájuk négy oldalal hosszabb!

Azzal kezdtem, hogy „örömmel jelentem”, hiszen öröm ez mindenkinek, első-sorban a nevet választó családoknak. Az utóbbi időben valóban mintha kevesebb csecsemőt és aggódó arcú szülőt látnék a Nyelvtudományi Intézet folyosóin.

Az igazi öröm azonban az volna, ha a sok névhez sok gyerek is születne Magyarországon.

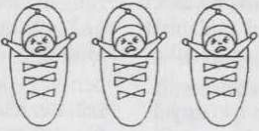

Tavaly áprilisi számunkban Fábrián Pál írt az idegen nyelvű cégtáblák, üzletek divatja ellen, s bevallotta, hogy a tömördek idegen névtől megcsömörlött nyelvérzéke számára már egy *Gombócda* is felüdülést jelent.

Nos, akár olvasták a fenti cikket az idegen tulajdonosok hazai képviselői, akár nem, tettek egy lépést a jó irányban. A Kentucky Fried Chicken étteremlánc reklámmenedzserei elhelyeztek egy nagy táblát az egyik legforgalmasabb fővárosi aluljáróban, ezzel a szöveggel: „*KFC: rántott csirke amerikai recept szerint*”. Ők, úgy látszik, már rájöttek: még több vendégük csak úgy lehet, ha minden magyar járókelő megérti, mire számíthat egy ilyen üzletben.

Egy másik jó szándékú próbálkozás ugyanettől a cégtől egy magyar szójáték, amely az egyik vendéglőjük utcai portálja fölé függesztett óriási transzparensszen olvasható: *Fincsiibe szendvics*.

A szójáték, meglehet, gyöngécske (bár vegyük észre, hogy szabályos adoniszi sor!), a törekvés azonban dicséretet érdemel. Amerika – ha másért nem, üzleti érdekből – megpróbál egy kicsit magyarul is beszélni.

Nemcsak Kaján Tibor könyvében vannak meglepő táblák, hanem körülöttünk, a mai budapesti és vidéki utcákon is. Az 1996/5. számban már bemutattam néhányat: most folytatom a tallózást.

A plakátokon majdnem mindig így látjuk: *Autós iskola*. Holott ez nyilván nem *autós iskola* (azaz olyan iskola, amelynek van autója, illetve amely autóban működik), hanem *autósiskola*, tehát 'az autósok iskolája', olyan iskola, amelyben autóvezetést tanítanak, tanulnak.

Egy budapesti belvárosi aluljáróban már régi ismerősként üdvözlöm a következő szövegű táblát:

FELJÁRAT A SÉTÁLÓ UTCÁBA

(alatta a külföldiek kedvéért, helyesen, angolul is: To Pedestrian Mall). Csak-hogy: sétálhat-e egy utca? Ezt a kérdést már jó pár éve feltette kitűnő szerkesztőtársam és barátom, Szántó Jenő a *Mondd és írd!* kötet (Auktor Könyvkiadó, Bp. 1992.) egyik cikkében, s azt válaszolta rá, hogy nem sétálhat, legfeljebb mi sétálhatunk őrajta. Ennélfogva a kifejezést így kell írni: *sétálóutca* (mint *sütőtök*, *fésülködőköpeny* vagy a februári Mozaikban emlegetett *fizetőparkoló*).

Miskolcon is láttam ilyen feliratot, a Centrum Áruház mellett:

BEVÁSÁRLÓ UDVAR

(de a fővárosi Ráday utcában is van – vagy volt – egy *VÁSÁRLÓ UDVAR*; a cégtáblája legalábbis még megvan). Holott nem az udvar vásárol (be), hanem mi, vásárlók. Ezért: *(be)vásárlóudvar* (feliratként csupa nagybetűvel vagy nagy kezdőbetűvel).

A Keresztúri úton működik egy üzlet, amelynek eddig csak a cégtábláját figyelhettem meg, a 67-es buszról:

BETEG ÁPOLÁSI CIKKEK BOLTJA.

Ha szó szerint venném a feliratot, nem is lenné hajlandó ide betérni: „beteg cikkek” minék költsem a pénzem? Ők persze úgy tudják, hogy *betegápolási cikkek* (betegke ápolásához szükséges cikkek) árusítanak.

Utolsó példának is van némi köze az autóbushoz. Ezt ugyanis a 86-os busz oldaláról gyűjtöttem:

EMELTSZINTŰ IDŐS APARTMANOK.

Arra most ne fecséreljük a szót, hogy az *emelt szintű* természetesen különírandó, s arra sem, hogy jó-e egy idős embernek, ha lakása emelt szintű (hiszen a legjobb házakban is elromolhat a lift). Maradjunk csupán annál, miért *idős* egy olyan apartman, amely egy ezután felépítendő házban található? A hirdető valójában *idős-apartmanokat*, azaz idősek számára kialakított lakásokat, lakosztályokat kínál a (tehetősebb) nyugdíjasoknak.

A fenti „melegpő táblák” is tanúsítják, hogy bár nyelvünkben a szavak írásának szokásos módja a különírás, ezt olykor megakadályozza valamilyen nyelvtani és/vagy jelentéstani körülmény. Ilyenkor az egyébként különírandó szavakat kötelező egybeírni. „Aki ezen elgondolkozik – tehetjük hozzá Örkény Istvánnal –, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.”

Kemény Gábor

Még mindig jól van?

Nem is olyan régen, amikor egy korábbi írásom révén kapcsolatba kerültünk egymással, kedves olvasó (I. Édes Anyanyelvünk 1996. 2: 14), akkor megkérdeztem, *hogyan érzi magát*. Üzenetét hatodik érzékservemmel vettem, mely szerint állapota akkor megnyugtató volt, így hát remélhetem, hogy *még mindig jól van*, amit szívből kívánok. Időközben másokhoz is fordultam, de volt, aki csodálkozott a kérdésemre, mondván: *tán annyira rosszul néz ki, hogy valami bajt feltételezek róla, és azért kérdezem meg ismételt, pláne ilyen nyomatékka?* Nem, erről szó sincs, csupán a beszélgetés fonalát kívántam felvenni e kajánnak tűnő, kíváncsiskodó érdeklődéssel.

Azóta is számtalan ismerősimet kerestem meg ugyanezzel a kérdéssel: *hogyan van?* Igen sok érdekes választ jegyeztem le, ezekből nyújtok át ismét egy csokorra való, az udvariasság szabályai szerint páratlan számút. Fogadják szeretettel!

Volt, aki megnyugtatót, és jópofáskodva adta tudtomra, hogy *jól van, de ebbe már mások is belehaltak*. A megelégedettek körülményeikkel határozták meg állapotukat, mondván: *a lehetősegekhez képest jól vannak*. Más viszont hűvös tárgyilagossággal és jovialis bölcsességgel jelezte, hogy *korának megfelelően van*, amiből csak a tényleges életkor nem derül ki, amivel pedig értékelhetőbbé vált volna a kijelentés.

Egy régen látott barátommal hosszan beszélgettünk az utcasarkon; amikor ő már majdnem befejezte, és én is szóhoz juthattam, óvatosan megjegyeztem: látod, részletesen beszámoltál a körülményeidről, de azt meg sem kérdezted eddig, hogy *én* hogyan vagyok. Tényleg – döbrent rá maga is, tettetett meglepődéssel –, *és te hogyan vagy?* Legyintettem, majd fájdalmas ábrázattal válaszoltam: *ah, ne is kérdezd!*

Az örök aggodalmaskodók egy része – mivel honi társadalmunk zöme ebbe a kategóriába tartozik – némi fenntartással mondja: *pil-lanatnyilag jól* (mert hát mit lehet tudni, minden elképzelhető szörnyűség megtörténhet velünk, beleértve a kéz- és lábtörést is). Az óvatos pesszimisták ekként válaszoltak: *lehetnék jobban is* (értsd: nehezen van). A belenyugvó már finomabban fogalmaz: *a bajokat leszámítva, jól vagyok*. A kifejezetten panaszkodó réteg pedig szemrehányással szólal meg: *hát hogy lehetnék? Nem jól. Rosszul!*

Karinthy, annak idején, magyaros angolsággal reagált a szokásos érdeklődő kérdésre: *how are you? I am, but I don't know how* (vagyok, de nem tudom, hogyan). Egy másik megszólított magabiztossággal vagy inkább polgárpukkasztó távolságtartással felelt: *sosem voltam jobban*. Volt, aki büszke hangsúllyal így válaszolt a *hogyan van?* kérdésemre: *nem rosszul!*

Hetyke, kissé vidám magatartásra utalóan, valaki így fejezte ki magát: *mondd, hogy jól! Rendben van, feleltem, akkor mondom: jól*. Máستól slágfertig ríposzt volt a felelet: *én remekül, és viszont?* Valahogy a vívók pástján éreztem magam, talán nem véletlenül. Talpraesetten, de kicsit sejtelmesen, ugyanakkor nehezelve hangzott a következő válasz: *már hogy ne lennék, hát jól vagyok!* Tamás nevű barátomhoz fordultam egy alkalommal: *hogyan vagy, Tom?* Válasza rövid volt: *nem t'om*. Hát ha már ő sem, akkor mi még kevésbé tudhatjuk.

Mások kérték magukat: *nem is tudom, ma még senki se kérdezte, ezért nem is gondoltam végig, hogy miként vagyok*. Meglepő szerénység vagy az egyenjogúság udvarias elismerése nyilvánult meg a következő válaszban: *a feleségem biztosan tudja, őt kell megkérdezni*. Nagypapák találkozásakor hallottam a következőket, amikor egymás állapotát tudakolták: *gyengécskén, lassacskán, és te?* Mire a másik így válaszolt: *lassacskán gyengében*.

Az egykori „öntudatos káderek” ekként válaszoltak: *emelkedő életszínvonalal, egyre jobban*. A tudományosan képzett réteg már viszonyít és finoman okoskodik: *jól vagyok, de mihez képest?* Végül van egy embercsoport, ezek a mobiltelefon-tulajdonosok, akik egy kis módosítással (egyetlen betűcserével) teszik fel egymásnak már ismert kérdésünket, imígyen: *hol vagy?* A zsebben hordott maroktelefon (népies nevén: *bunkofon*) esetében ugyanis nem lehet tudni, hogy a hívott fél időközben külföldre utazott-e, és ott fogadja a hívást, vagy csak bezárkózott a mellékhelyiségbe, netán a barátnőjénél található. Ebből adódóan a kérdező személye sem közömbös a válasz szempontjából.

Ennyi fért a csokorba, kedves olvasó. Kívánom, hogy továbbra is érezze magát jól, és ez tartson minél tovább. Magamról pedig annyit, hogy én is megvagyok, *talán nem annyira jól, mint Ön, de azért nagyon igyekszem*.

Szeretettel köszönti: **Szentiványi Tibor**

Meddig tart Amerika, s hol kezdődünk mi?

(Az amerikai kommersz irodalom fordításáról)

Nem győzzük eléggé óvni anyanyelvünket az elsilányosodástól.

Alig néhány éve az élet sűrűjébe kerülve egyik legsajgóbb élményem volt az ország köznyelvének hallás utáni kószolgatása. Akkortájt bizonyos gyakran elröppenő kifejezések jól lokalizálható fájdalomérzetet keltettek bennem. Mi is fáj tulajdonképpen? Nyilván nem a fülem, amikor trágár kifejezéseket módosítószóként használtak. Olyanformán, mint mikor valaki azt mondta: *ejnye* vagy *bizony*. Nem. Tompán sajnó fájdalmat éreztem a gyomorszájam tájékán, mint amikor hirtelen keletkezett stresszhelyzetre reagálunk.

Nehéz szokni az ilyesmit. Mindezt tetézi, hogy ez a köznyelvi változat a médiában is visszaköszön, mintha a kommersz filmek szövegű fordítói meg szeretnék felelni annak a fogyasztói rétegnek, mely ezt a nyelvváltozatot beszéli. S a más nyelvváltozatok beszélői számára rendszeresen gondoskodnak a fent leírt fájdalomérzet újra- és újrateremtéséről.

Legutóbb – meglepetésemre – színházban ért e sokkélvány. Egy musicalfordító vitt a színpad trágár kifejezéseket. Az előadás közben felmerült ugyan bennem a gyanú, hogy esetleg a színészek lendületes improvizációjának eredményeképpen kerültek színpadra a mosdatlan kifejezések. Talán igyekeztek felzárkózni a mezőnyben, hogy nézettségük megközelítse a televíziót.

De ha mégis a fordítóval van perelnivalóm: talán emlékeznie kellene az egyetemi stílusgyakorlati szemináriumokra, amelyeken elhangzott, hogy a trágár szitkozódások angolszász megfelelői sokkal enyhébbek, mint magyar változataik. S ilyenkor a szövegűség elvét másodlagosnak tekintve ajánlatos élni a műfordítói szabadsággal, s az eredeti helyett egy hangulatilag közelebb álló szitkot kell alkalmazni a megfelelő szövegkörnyezetben. Nem kívánok szinonimasort kínálni választékként. Nem mutatok rá arra, hogy a magyar nyelv mennyire gazdag (még) szitkokban (is): kisebb vagy nagyobb horderejűekben, sértőkben vagy kevésbé sértőkben. Nem kívánom felsorolni a népies ízü, óveretű *teremburáját*, az *áldóját*, a *mindenségit* változatokat. Végig kell gondolni, mi az, aminek a színházban, e kultúrát szolgáló intézményben helye lehet.

Hiszek abban, hogy szűkebb vagy tágabb hazánk kultúra-fogyasztója értelmes(ebb)en (is) tud szórakozni. S igényli is az értelmes szórakozást. Nem valószínű, hogy a trágár kifejezések a színházlátogató közönség épülésére szolgálnak. A jóérzésű néző hallatukra homlokát ráncolja, vagy – mivel egy gombnyomással nem kapcsolhatja ki az előadást – megpróbál átsiklani fölöttük. De közben eltökéli, hogy magyarított amerikai musicale többet nem vált jegyet.

Balázs Ildikó

A küsmödi sárkovács

Ezt a szót: *sárkovács*, nem találtam meg egyetlen lexikonban, de A magyar nyelv értelmező szótárában sem. Még a szakkönyvek sem tudnak róla. Ha mégis, mea culpa!

Az Erdélyi magyar szótörténeti tárban is kerestem, de nekem a sorozatnak csak négy kötet van meg itthon. Elmondhatatlan, szívbeli öröm volt a fél élelőtől át tartó szóadászat, még akkor is, ha nem hozott sikert.

De nem is itt kell kezdenem, hanem a hatvanas évek végén, amikor beleszerelmesedtem a bokályokba, butellákba, Miskakancsókba, tányérokba, először Erdélyben, majd később itthon. Mindig csak a régit kerestem, de az új évszámokat is szívesen gyűjtöttem. Hiszen arra azonnal rájöttem, hogy csakis az az értékes az utókornak (s nekem), amin ott ragyog a születés helye és ideje!

A gyűjtésbe persze beletartozott az is, hogy néhány nemes lelkű íróbarátom – elsősorban Huszár Sándor – jó néhány bokályt, tányért, korsót, faragott tükröt, kalotaszegi párnát adott ajándékba. De a legszebb tárgyat – amit annyira szerettem volna – nem kaphattam meg.

Egy kék-fehér kályhaszemet.

Már nem tudom hol, lebontottak egy régi kályhát. Ahány gyűjtő csak volt erdélyi barátaim között, mind szerzett legalább egy-egy kályhacsempét. Istenem, mennyire vágytam én is egy ilyenre, de nem juthattam hozzá. Igen, jobban vágytam rá, mint akármilyen irodalmi díjra vagy kitüntetésre. Ezt persze sokan nem értették, de hát én már csak ilyen vagyok. Írtam is a tárgyak iránt érzett olthatatlan szerelmemről egy szonettet. Ide-írom, mert így minden érthetővé válik.

Sokan nem értik, mit lehet szeretni halott tárgyakon, mert nem érzik azt a kezét, akinek kezét megfogom, ki megcsinálta valaha a tányért, korsót, azt, ami túlél majd minket, hogyha a halál jön elszólítani. Terítők, párnák és agyagedények, faragott botok, töletek vagyok boldogabb, látványotoktól meghatott. S vagytok életem kései csodás kitüntetései!

És csak ezek után mesélem el, hogyan találtam rá a *sárkovács* szóra. Az egyik barátomnál jó néhány kályhaszeggel

néztem farkasszemem, és a szent irigység azonnal a szívembe költözött. De nem is irigység volt ez, hanem fájdalom sikoltozott, sírt és zokogott bennem! Csak az igazi gyűjtők ismerik ezt a lélek legtitkosabb zugába befészkelő érzést. Mert az oly nagyon megkívánt vajszínű alapú, 20 x 13 cm-es kályhaszemen egy kékbe öltözött emberpár látható. A mező bal s jobb felső sarkában egy-egy napra emlékeztető margaréta ékeskedik... A csempe jobb oldalán álló csizmás férfi, lobogó ujjasban, bőrvvel a derekán. S kettejük között virág ágaskodik. Mindez arányos, szép, és olyan ihletett, amelyet még sose láttam.

Irigységem tárgyát nemcsak az emberalakos csempék jelentették, hanem az a három másik, melyekre felírta a készítés helyét a fazekas, ekképpen: „Készült Küsmödnön”. Egy másikon a teremtés évszáma ékeskedett. Míg a harmadikon ez állt: „Készítette X. Y. sárkovács”. Nem fazekas, nem kályhás, nem is cserépkályhás: *sárkovács*! Ezzel a szép, érzékletes szóval még sehol sem jelezték e mesterséget, csak itt, Küsmödnön.

Küsmöd a Pallas Lexikon tanúsága szerint: „Kisközség Udvarhely vármegye székely-keresztúri járásában, 689 magyar lakos (1891), kik agyagipart űznek háziiparszerűleg”.

Fellapoztam Orbán Balázs küsmödi leírását, de ő sem ír a sárkovácsról. Viszont a Magyar szinonimaszótár *sár* címszavánál ezt olvasom: „tapasztáshoz, vályognak használt agyag”.

Megvan tehát a régen keresett *sárkovács* szó lényege. A cserépkályhákát sárral (vagyis agyaggal) tapasztották. Szép, régi, mondhatnám gyönyörű szó ez. Ízlelgetem, ugyan hová lett, ugyan ki írta le utoljára ekképpen?

Mikor ezt írom, leveszem a könyvszekrényem fagombján tűnődő, gyönyörű küsmödi kályhaszemet, hiszen ott ékeskedik a fejem fölött. Csakhogy ezen semmi írás. De abból a szétbontott kályhából származik, ami után annyira áhítoztam Erdélyben.

Hogy honnan kaptam? Jó néhány évvel ez után dr. Radocsay Dénesnek, az Iparművészeti Múzeum egykori főigazgatójának özvegyétől, Liától, aki a család barátja volt, maga is gyűjtő lélek, akinek a parajdi rokonsága szerzett ezt-azt, az ajándékba kapott sok-sok jóért. Így lett övé ez a gyönyörűséges kályhaszem, amit soha meg nem hálálható nagyvonalúsággal nekem ajándékozott. S amikor Kemény János erdélyi fejedelemről írandó Ördökgút című regényemhez gyűjtöttem anyagot, nemegyszer azzal szóra-koztatta társaságunkat, hogy ékes, zengzetes székely tájszólásban beszélt, hogy mindez belemenjen a fülembe.

Nézem a kályhaszemet. Ez a kék öltözőruhát öltött asszony. Akár Lia is lehetne, aki így üzen a múltból.

Takács Tibor

A Piroska mint családnév

A *Piroska* családnév előfordul a magyarban, a szlovákban és a románban, persze megfelelő helyesírással. Mi közük van egymáshoz? Női keresztnévből elég ritkán lesz családnév. Csak akkor, ha az előkelő férjes asszony megözvegyül, és gyermekét férjének halála után szüli meg.

A családnév és a női keresztnév azonossága esetén azonban vigyázni kell a szófejtésre és a névtörténetre! A *Györgyi* családnév például a régi Abaúj-Torna vármegye füzéri járásában található *Györgyi* község nevéből származik, nem pedig a hasonló női keresztnévből. Ez utóbbi ugyanis csak néhány évtizedes, a családnév pedig több évszázados. A *Györgyi* női keresztnév a *Georgina* magyarra fordításával keletkezett, először *Györgyike* alakban. Ezt később becenévnek érezték, és *Györgyi*-vé rövidítették. A *Györgyi* családnév viszont, mint említettem, a *Györgyi* községnevével jelzőjeként jött létre. (A név végi *i* és az *-i* melléknév-képző a kiejtésben és az írásban egybeolvadt.)

De van egy másik, bonyolultabb származtatási lehetőség is a *Piroska* családnév eredetének megállapítására. Ez egyelőre csu-

pán etimológiai feltevés: az igazságot az ismeretlen családtörténeti tények rejtik. Lássuk tehát ezt a bonyolultabb eshetőséget is!

A németben van egy *Brosch*-nak írt családnév, eredetileg az *Ambrosius*-nak (magyarul: *Ambrus*) a beceneve. Ez valószínűleg átkerült a szlovák nyelv szláv elődjébe. Ez ugyanis sok magyar és német nevet vett át. (A Kapu folyóirat egyik nem régi számában azt vallják, hogy a szlovák nép embertanilag finnugor típusú.) A német *Brosch* névhez a szlovákban hozzátapadt a *-ka* becenévképző, és így megszületett a szlovák *Broška* családnév. Budapesten is van német eredetű *Brosch* családnév, sőt a szlovákos *Broško* is előfordul. A szláv *Broška* családnévet a románok is átvették, romános helyesírással. Ebből a *Broska* ejtésű szlovák és román családnévből is kiformálódhatott a *Piroska* ejtésű szlovák és román családnév.

Családnévtörténettel tessék az ellenkezőjét bebizonyítani!

Ladó János

HELYESÍRÁS

A márkanévek helyesírásáról

Amikor 1984-ben, a helyesírási szabályzat 11. kiadásában először olvashattam a márkanévekről szóló 193. és 194. pontot, magamban kissé furcsállottam: miért kell szabályba foglalni az ilyen egyértelmű tényeket. Akkor még nem sejtettem, hogy alig egy évtizeddel később csak dicsérhetem a szabályalkotók bölcs előrelátását, hiszen napjainkban már nem mindenki számára olyan egyértelműek és egyszerűek ezek a dolgok. Erdemes tehát alaposabban tanulmányoznunk a márkanévek írásmódját.

A gyártmányoknak, termékeknek, készítményeknek márkanév-ként – vagy még hozzátenném: újabban fantáziánév-ként – használt elnevezését, annak minden tagját nagy kezdőbetűvel írjuk. A termék anyagát, fajtáját vagy típusát megnevező köznevet azonban (melyet közismert árucikkek esetén nem kötelező kitennünk) kis kezdőbetűvel írjuk: *Balaton szelet, Ráma margarin, Amo szappan, Tomi Sztár mosópor, Sanyo rádió, Opel Astra (személygépkocsi)*. Megfigyelésem szerint az utóbbi években az anyag- vagy típusjelölő köznevet, sőt közneveket egyes cégek nagy kezdőbetűvel írják, azaz a márka- vagy fantáziánév részének vélik.

A továbbiakban – a hibáztatás szempontjából – figyelmen kívül hagyjuk azokat az eseteket, amikor a csomagoláson látható különböző grafikai megoldások miatt nem kérhetjük számon a helyesírási szabály alkalmazását. Gyakran látjuk csupa nagybetűvel a feliratokat: *ORSI PÁSTÉTOM LIBAMÁJJAL, MIRINDA ORANGE SZÉNSAVAS ÚDÍTÓITAL, CLOROX FÜRDŐSZOBA-TISZTÍTÓ, SIR MORTON EARL GREY FILTERES TEAKEVERÉK, FUNDY GESZTENYÉS SZELET*. De találkozhatunk felemás megoldásokkal is: *Vénusz NAPRAFORGÓLAJ, Univer MAJONÉZ, Profi SÁRGABARACKLEKVÁR, Parmalat JOGHURT*. Mindezek tehát a termékek csomagolásán nem kifogásolhatók, bár az ilyen, sőt az ennél sokkal vegyesebb írásmód szerintem hozzájárul az emberek helyesírási érzékének megzavarodásához. A sokszor látott formák ugyanis rögződnek, és mindenképpen befolyásolják a normatodatot.

Egyértelműen hibáztathatjuk viszont azokat az eseteket, amikor mindenki számára világosan elkülönül a márkanév és az azt követő többszavas, árucikkjelölő köznév, ám az utóbbinak a tagjait is nagy kezdőbetűvel írják. Nem kellett sokáig keresnem a boltokban az alábbi példákat sem: *Hellmann's Valódi Majonéz; Kotányi Édesnemes Fűszerpaprika Örlemény; Knorr Aranysárga Húsleves; Maggi Felvidéki Gulyásleves; Maggi Tavaszi Grízgombócleves; PREGO Gyorsfagyasztott, Kövön Sütött Pizza – Gombás Pizza; egri Friss Tej* [az egri a felirat része]; *hohes C Valódi Narancslé*;

Garrone Édes, Fehér Fűszerezett Bor; Soproni Ászok Világos Sör. A feliratok többségében külön sorba kerül maga a márkanév és a fajtájelölő köznév. Ilyenkor az utóbbinak az első tagját nagybetűvel kezdhetjük, ám a további szavak már csak kis kezdőbetűsek lehetnek:

Hellmann's Valódi majonéz *Kotányi Édesnemes fűszerpaprika-örlemény*
De természetesen így is jó:

*Garrone
édes, fehér fűszerezett bor*

Még egyértelműbb a hiba, ha mondatba szerkesztve találkozunk efféle nagybetűsítésekkel. Például a *Profi Sütőpor* dobozán – ez is lehetne inkább *Profi sütőpor* – a következőt olvashatjuk: *Próbálja ki a Profi Vanillin Cukrot is!* Javítsuk ki a helyesírási hibát: *Próbálja ki a Profi vanillincukrot is!* (Egyébként a *vanillincukor* egybeírandó, mert jelentéstömörítő összetétel, a *vaníliás cukor* viszont különírandó lenne, mivel minőségjelzős kapcsolat.)

Olyan dobozos tejjel is találkoztam, amelyen egyszerre többféle írásmód szerepel. Az egyik oldalon: *Profi Friss Tej light* (néhány éve még *zsírszegény* készítmények voltak, nem *light*!), a másikon viszont: *Friss tej*. Az utóbbi megoldás a jó. Ráadásul apró betűvel még ezt is olvashatjuk: *100 g Light Tej[et] tartalmaz...* – a harmadik változat helyesírási és szórendi szempontból ugyanazon a dobozon!

A jelek szerint tehát igenis szükség van a márkanévek helyesírási tudnivalóinak összefoglalására, de még inkább azok ismeretére, illetőleg népszerűsítésére. Ha túllépünk ezen az egy szabályponton, akkor azt is látnunk kell, hogy mai írásgyakorlatunk más területein is előfordulnak a szabállyal ellentétes nagybetűsítések: az intézménynevszerű megnevezésekben (*Rokokó Bútorbolt*), az intézmények alárendelt egységeinek nevében (*X Polgármesteri Hivatal Közigazgatási Osztályának Anyakönyvi Csoportja*), az ünnepek és a nevezetes napok írásában (*Karácsony, Anyák Napja*), hogy a kisebb, egyedi hibákat ne is említsük. Tehát mai írásgyakorlatunkban sok mindent próbálunk kiemelni vagy fontossá tenni a nagy kezdőbetűkkel, de tartunk szem előtt: minél gyakrabban élünk a nagybetűkkel, minél több köznevet tulajdonnevesítünk, annál hatástalanabb lesz a megkülönböztetésnek és az értelemtükrözésnek ez az igen fontos eszköze.

Zimányi Árpád

Divatos/modoros írásjel(ek)

Az utóbbi időben szaktudományos szövegekben – bizonyára idegen hatásra – egyre gyakoribb a / írásjel. Innen terjedhetett tovább más szövegekbe is. Előfordulásának sokféle esete van. Szerepe s alkalmazására nézve helyesírási szabályzatunkban és nyelvművelő szakirodalomunkban nem találunk szabályt, illetve eligazítást, tanácsadást.* Ezért kérdéses, hogy mikor használhatjuk, és minek nevezük. A helyesírási szabályzatból csupán ennyit tudhatunk meg róla: „a vaglyagosság, a tört szám stb. jele” (275. pont).

Ezúttal csak arról szeretnék szólni, hogy sokszor fordul elő ott, ahol vesszőt vagy és, meg, valamint, is ... is; illetve; azaz, vagyis; vagy kötőszót kellene, illetve lehetne használni. Pl.: „ezzel a felfogással feloldódik az ... [a] vita, amely nem tudott megegyezésre jutni az alaki táj- szók szótárba vétele/kihagyása/mennyisége kérdésében”; „olyan kijelentéseket tett/tesz, melyek a párt nacionalista felfogását negatív irányba tolták el”. Sok olvasóban támadhat kétség, értetlenség, ha ilyenekkel találkozunk: „könnyedséggel be/kijelentette, hogy ... nem mond le a ... tervéről”; „Kísérő tünetek közül hányinger és/vagy hányás, valamint fény- és/vagy hangérzékenység jellemző” (a migrénre; orvosi ismeretterjesztő cikkben). Vagy: „fűtőürészni is ritkán támad/t kedve”.

* A törtvonalnak akkoriban terjedni kezdő modoros használatáról l. Kemény Gábor: *Divatos írásjelek* (Népszabadság, 1988. május 21.; kötetben: *Mondd és írd!* Auktor Könyvkiadó, Bp. 1992. 81–83). (A szerk.)

A következő hirdetést: „stuttgarti üzletember keres ... németül/angolul beszélő feleséget” egyesek, akiket megkérdeztem, nem úgy értelmezték, hogy „németül vagy angolul”, hanem „németül és angolul”.

Újabban a zárójelnek is gyakori a helyesírási szabályban nem rögzített használata: „Az utolsó négy fordulóban játszat(at)ott játékosok...” (azaz: „... játszatott, illetve játszott...”; vagy fordítva értendő?); „Megzavar(odot)t egyensúlyú képei a szemlélőben/befogadóban is zavar(odottságo)t keltenek” (nyelvművelő cikkben). Az ilyen zárójeles, összetett jelentésű szavak homályossá teszik a mondanivalót. Előfordulnak effélék is: *(f)él, sok(k)*. Pl.: „És ezt [a könyvet] addig írja az ember, amíg (f)él” (interjúban). A szövegelőzményből érthetően a *(f)él* jelentése: él és fél vagy félve él. Versből idézem ezt a kirívóan írásjelezett zárósort: „(h)ulíak násza a félhomályban”.

Izgató, fogas kérdés: a például említett mondatfélék / jeles és zárójeles szavait felolvasásban, hangos idézetben miként lehet beilleszteni a mondat közölnivalójába?

A tárgyalt két írásjel sajátos, célszerű használatát a nyelvészetben meg más szaktudományokban nem kifogásolhatjuk, de mindig megfontolandó, hogy alkalmazásukat nem vesszük-e túlzásba, nem vétkezünk-e velük a világos, szabatos kifejezés, valamint a választékos stílus ellen. Nem szakszövegekben, pl. újságcikkekben való szokatlan, főlegleges használatuk bizonyára sok olvasónak értelemszavarában hat.

Nyelvapolásunknak tehát e terjedő írásjelekre is figyelnie kell!

Kósa Ferenc

Az Isten ~ isten szó kezdőbetűjéről

Érdekes helyesírási problémát vetett föl egy vidéki folyóirat főszerkesztője. „Valahányszor Isten nevét kisbetűvel írva látom – elmélkedik cikkében –, az a gondolatom támad, hogy felteszek egy kérdést a szerzőnek: szerinte hány Isten van?” S így folytatja a nyelvtanra is hivatkozva: „Egyistenhívó vallások szerint ebből a Szellemleányból csak egy van. Akiből, amiből egy van, annak a nevét a nyelvtan fogalmai szerint tulajdonnévnek kell tekinteni. Tehát nagybetűvel kell írni, még ha nem is tiszteli az illető, aki emlegeti. Sztálint, Kun Bélát ki tiszteli manapság? Az ő nevüket mégsem jut eszébe kisbetűvel írni senkinek.”

Az említett cikk írója nem vette figyelembe, hogy a kérdéses szónak kétféle használata van nyelvünkben. Akadémiai helyesírási szabályzatunk ezt nagyon világosan megfogalmazta a 160. pontjában: „A mitológia és a vallás fogalmkörébe tartozó, személynévként használt nevek általában nagy kezdőbetűsek: *Allah, Boldogasszony, Hadúr, Isten, Jupiter, Ozirisz, Zeus* stb. – Az *isten* szót gyakran használjuk köznévi értelemben is, illetőleg olyan szövegösszefüggésben, amelyben kisbetűs kezdése a helyes: *a görög istenek; Tudja isten, mi lett vele. Az isten szerelmére!* Stb.”

A Helyesírási kézikönyv sok példával szemlélteti, hogy összetett szavak előtagjaként általában a kis kezdőbetűs *isten* szót használjuk: *istenadta, istenhívó, istenáldotta* (föld, tehetség), *istenátka* ('rossz ember'), *istenfélő, istenhit, istenhozzád(ot mond), istenigazában* ('alaposan, amennyire csak lehet'), *istenkáromló, istennő, istennyila* ('villám'), *istentisztelet* stb. A legutóbbi példánál maradván méltó a figyelmünkre, hogy helyesírásunk nem tesz különbséget a honfoglaló pogány magyarok *istentisztelete* és a mai keresztény magyarok *istentisztelete* között. Vagyis az utóbbit nem írjuk nagybetűs és kötőjeles *Isten-tisztelet* formában, mert ez a kapcsolat már köznévvé vált (nem úgy, mint pl. a *Petőfi-kultusz*).

Nem gondolunk tulajdonnévre, amikor a helyesírási hagyomány szerint kisbetűvel írjuk, hogy valaki egy *isten háta mögötti* faluban lakik, s – *isten bizony!* – annyira *istentagadó*, hogy csak a *pénz az istene*.

Petőfi is kisbetűvel írta a szókapcsolatbeli *isten* szót a Nemzeti dalban: „A magyarok istenére / Esküszünk, / Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk.”

Nagyon természetes az *isten* szónak kis kezdőbetűs írása a magyar szólásokban és közmondásokban, amikor nem a személyes, nem a miatyánkban is megszólított Istenről van szó. Azt, hogy 'bánom is én, akárhogy lesz, nekivágok a dolognak', egy tréfás szólásunk így fejezi ki: *isten neki, fakeszt!* A termékeny földre,

gazdag vidékre azt mondjuk, hogy *az isten hóna alatt van*. Industos beszédben, nyomósításként nemegyszer hangzik el a helyesírási szabályzat példaanyagából már idézett *az isten szerelmére!* szólás. *Felvitte (az) isten a dolgát* – jegyezzük meg arról az emberről, aki jó helyzetbe vagy magas állásba került. *Megveszi az isten hidege* – szoktuk mondani arról, aki nagyon fázik, majdnem megfagy. 'Semmiképpen sem!' értelemben a mindennapi beszéd gyakran él ezzel a szólással: *az istennek se(m)*. Aki nincs semmire, senkire tekintettel, arról ez a szólás járja: *Nem néz* (vagy: *nem ismer*) *se istent, se embert*. Világos, hogy mindezekben a szólásokban a köznévi *isten* szóval van találkozásunk. Ugyanúgy, mint ebben a közmondásban: *Akinek az isten hivatalát ad, ész is ad hozzá*. Tudvalevő, hogy a földi hivatalokat nem a nagybetűs égi Isten osztogatja az érdemteleneknek.

Előfordul persze szólásaink között olyan is, amelyben a tulajdonnévi Istenre utalunk, s ilyenkor a nagy kezdőbetűs írás a helyénvaló: *Az Isten vétkemül* (vagy: *bűnömül*) *ne vegye; Ha van Isten az égben* (= ha van igazság a világon).

A XIX. század első felében még eléggé általános volt az *isten* szó kisbetűs kezdése. Arany János a Toldi kéziratában és első kiadásában még kis kezdőbetűvel írta ezt a szót az előhang közismert mondatában: „... Hallanám dübörgő hangjait szavának, / Kit ma képzelnének *isten* haragjának.” 1858-tól kezdve azután minden további kiadásban a tulajdonnévi, nagybetűs *Isten* szót használta a költő: „... Kit ma képzelnének *Isten* haragjának.”

Sok példát idézhetnénk arra, hogy valamely szót köznévként kis, tulajdonnévként pedig nagy kezdőbetűvel írunk. A kisbetűs *szabó* szó foglalkozást jelöl, a nagybetűs *Szabó* ellenben családnév. Azt is mondhatjuk, hogy ez nem egy szó, hanem kettő, mint ahogy a Petőfi-szótár is külön-külön szócikkben tárgyalja Petőfi életművéből a *szabó* köznévként 14 s a *Szabó* tulajdonnévként 5 előfordulását. Hasonlóképp különül el mai nyelvhasználatunkban a *história* köznév és a *História* folyóiratcím. A kisbetűs *lánchíd* a hidak egyik fajtájának neve ('acéllemezek láncszerűen összeerősített kötegei által tartott függőhíd'), a nagybetűs *Lánchíd* szó viszont csak a Széchenyi kezdeményezte budapesti hídát jelöli. A kisbetűs *vár* szó katonai védekezésre alkalmas régi építményeket nevez meg, a nagybetűs *Vár* pedig egy városrésznek a tulajdonneve.

Tudomásul kell vennünk, hogy az *isten*, illetőleg az *Isten* szónak is – a köznévi vagy a tulajdonnévi tartalmától függően – jogos a kétféle helyesírása.

Pásztor Emil

Olvasó gyermek – művelt felnőtt

A könyvtárak munkájába jól beilleszthető olvasómozgalom indult meg kerületünk könyvtárában. A mozgalom elsősorban a 6–10 év közötti gyermekek olvasás iránti szeretetét próbálja feltámasztani, illetve erősíteni.

A szervező Török András, aki tagja az Anyanyelvpolók Szövetségének. Véleménye szerint a kicsiknek először meséket, népmeséket kellene felolvasni, majd velük is olvastatni, később pedig arra ösztönözni őket, hogy meséket vagy egyéb történeteket írjanak. Erre azért van nagy szükség, mert a gyermekek olvasási kedve egyre csökken, ezzel párhuzamosan szegényedik a beszéd- és fogalmazáskészség, a szókinész, az anyanyelvvel való bánni tudás. Ugyanakkor terjed a hadarás, a rossz kiejtés, a hibás hangsúlyozás. A betűk szemmel való letapogatásától kezdve a szavak megértésén és összerakásán át a logikát és hangulati tartalmat hordozó mondatok értelmezéséig sajátos agytornát végez a gyermek; ha ez elmarad, lustul az elme, csökken a szellemi kreativitás, csorbat szenved az egészséges fantázia kialakulásának folyamata. Ezért aztán az ismeretek közvetlen képi megjelenítése (televízió) sokkal értéktelenebb, mint az olvasás.

Török András vállalta az olvasókör megszervezését, és 1997. november 22-én harminc alapító taggal létrejött az első Süss fel nap kör.

A szervező az első rendezvényen a bemutatkozáskor vázolta a terveit is. A '98-as év első két-három hónapjában minden alkalommal népmese-felolvasást tervez a Süss fel nap című könyvből, de minden mesével jelentkező gyermeket meg is hallgat. Lényeges mozzanata lesz az előadásoknak a mesékben felbukkanó ősi, elfelejtett szavak megmagyarázása. A mesék felolvasásánál, illetve fejből való mondásánál a helyes hangsúlyozásra, a megfelelő beszédritmusra is fel kívánja hívni a gyermekek figyelmét. A meseíróknál pedig már nemcsak a fogalmazási készség fejlesztése, hanem a magyartalanságok kiküszöbölése, a stílus csiszolása is része lesz a programnak. Mind ezt természetesen a meghívott szakemberek segítségével és útmutatásával képzelem el a szervező, folyamatosan kapcsolatot tartva az alsó tagozatban oktató pedagógusokkal. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XVIII/3. sz. könyvtára, 1183 Bp., Thököly út 5.)

Budavári Klára

„Magyarul, az ebadtát!”

Kedves ajándékkal lepett meg barátom a napokban. Krúdy Gyula Öreg szó az ifjakhoz című két kis kötetében azok az írásai olvashatók a jeles magyar szépírónak, melyek 1914 és 1932 között jelentek meg különböző pesti lapokban (Magyarország, A Reggel, A Polgár stb.). Köszönet Kelecsényi Lászlónak, aki összegyűjtötte ezeket a korábban nem vagy alig ismert publicisztikai írásokat, jegyzeteket, csípős glosszákat. Más oldaláról ismerjük meg Krúdyt: egy olyan ember ad gondolkodnivalót, akiről eddig – tévesen! – azt hitték el a közvéleménnyel, hogy kizárólag a kocsmákról, a nőkről, a nagy tivornyákról tud írni.

Mi ragadott meg, és mi az, amiről e lapban érdemesnek tartok írni?

A nagy prózaíró megkapó jelzőit, jelzőrendszereit, képektől hemzsező műveit olvastuk sokat, magam most újra-olvasom őket. Ebben a két könyvecskében van néhány olyan írás, amely az „édes anyanyelvéről” szól. A kötet címadójában ezt olvasom: „Szépséges hibátlan nyelvünk, amelyben egyformán peng a tiszta hullám kis sarkantyúinak zengése, mint az őszi szél süvöltése az alföldi avar felett...” (65. oldal), majd példálózgat a korabeli íróitánok modernkedő, a paraszti nyelvet utánozva-kigúnyolva használó íróiról, akik az *aujnye magyar* nyelvet használva azzal kérkednek, mekkora magyarok. Ők azok, akikről egy másik cikkben, „A tyúkketrecbeli hazafiak” címűben keményen követeli az elterjedt németes beszédmod elhagyását. Csak kicsike ízelítő: „Már alig lehet németül megszólalni az Uhrban vagy a Komlónál, hogy rá ne dörögnél egy erőszakos hang valamerről: Magyarul!... de a havas kosárral belépő kucséberre is rákiáltanak: – Magyarul, az ebadtát!” (122. oldal). (A Tyúkketrec egy hajdani kiskocsmá volt a mai Délibáb és Bajza utca sarkán.) 1917. március 17-én írta ezt a Magyarországon.

Honnan ismerős nekem ez a szöveg? Mintha én ezt már olvastam volna valamikor. Kedvező alkalom, hogy felidézem Krúdy-élményeimet; s íme, megvan! Az „Őszi utazások a vörös postakocsin” című műben, ugyanabban az esztendőben írta le ezeket a gondolatokat a „Madame Louise kártyái” fejezetben. Szinte szó szerint olvashatjuk ott is, ám beépítve egy szellemes, Pesten akkoriban divatban volt kártyajóslásba. Ezt írja: „Valamely különös láz támad a városban, amely napról napra, évről évre emelkedik, mint egy második forradalom, amelyet március tizenötödike és ócska löfegyverek nélkül visz véghez az ifjúság, a sajtó és a jóra való terror. Magyarosodjunk!”

Szegény Krúdy Gyula! Ha most mennél végig a pesti utcákon, de bármely falusin is, megdöbbenél, nem győznéd mondani: magyarul! Már boltok sincsenek, csak shopok és diszkontok, falusi kocsmákban már az angolnál is angolsabb bulikra csalogatják az ifjakat. Íme a bizonyíték:

NYITÓBULI
az
OLD COUNTRY PUB
-ban
Győrújbarát

A plakátok megértéséhez ma már angol szótár kell, de ellepte a hivatalokat, üzemeket is ez a mánia. Amikor a tanári szobába belépő kolléga hangos *Heló!* köszöntéssel üdvözlí kartársait, a tévében a műsorvezető *Viszhallásra!* módon köszön el a lehadart adás végén...

Magyarul, az ebugattát!

Mónus Imre

A cikk nyomdába adása után érkezett a szomorú hír, hogy a szerző 72 éves korában váratlanul elhunyt. Emlékét megőrizzük! (A szerk.)

Idegen szavak dzsungele

Kezembe került az IKEA Áruház 1998-as reklámfüzete. A számtalan bútor és egyéb mutatós lakberendezési tárgy képe mellett a szöveg is tartogatott egy-két meglepetést – bár közel sem olyan kellemes, mint a képek.

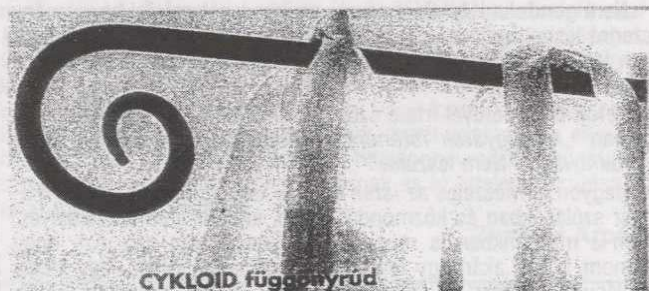
Nyitott tér

A FLEXIBILIS ÉLETHEZ

Nyitott otthon egyben flexibilis is, bármikor megváltoztatható. A bútort könnyedén át lehet helyezni, kiviheted a kertbe, visszahozhatod a szobába.

A 25. oldalon olvasható a nagybetűs felirat: „Nyitott tér a flexibilis élethez”. Alatta: „A nyitott otthon egyben flexibilis is, bármikor megváltoztatható”. A *flexibilis* szó jelentése: hajlékony, hajlítható. De milyen lehet a hajlékony élet vagy otthon? Tovább olvasva az ismertetőt, kiderül, hogy könnyen mozgatható bútorzatú, hamar átrendezhető otthonról, illetve ilyen otthonban folyó életről van szó. De akkor miért nem írták ezt magyarul, például így: *Könnyű bútorok – könnyen átrendezhető lakás?*

Ugyanezen az oldalon az egyik kép egy ablakot ábrázol, amelyet egy felcsavarható nádredőny takar. Ezt a redőnyt így hirdeti a felirat: *Bambu roló*. Vajon miért nem *bambusz*, ahogyan Magyarországon a magyar emberek mondják?

A 90. oldalon lévő képen egy csigavonalban végződő függőnyrúd látható, amelynek a felirat szerint *cykloid függőnyrúd* a neve. Helyesebb lett volna magyar elnevezést használni, például ezt: *csavart végű függőnyrúd* vagy *csiga-függőnyrúd*.

DJUNGELORM puha állat
Poliészter. 2 m hosszú.

A 112. oldalon a cím alatt csupa nagybetűvel szerepel: DJUNGELORM. Szerencsére utánaírták, hogy ez egy két méter hosszú, poliészterből készült állat; ebből sejtethető, hogy a nagybetűs szó esetleg a dzsungellel áll összefüggésben – ámbár ki tudja. Nem hiszem, hogy nem lehetett volna valami érthető, magyar elnevezést találni a két méter hosszú poliészter műállatnak.

A felesleges, gyakran érthetetlen idegen szavak dzsungele az idén is burjánzik tovább. Ideje lenne hatékonyabb eszközöket bevetni a visszaszorítására.

Török András

A kotta és a kóta

Felettebb érdekes és nem kevésbé tanulságos kérdéssel fordult hozzám a közelmúltban a dunántúli Dégről Szabadi Szabolcs. Ezt írja:

„Az ötödikes ének-zene könyvben egy többször is ismétlődő helyesírási hibára bukkantam: a *kotta* szót mindenhol *kóta*-nak írják. Vagy nem is hiba ez? Melyik a helyes a kettő közül?”

Mielőtt felelnék a kérdésre, szükségesnek tartok egy kis történeti magyarázatot. Olvasóim is látni fogják, hogy nem ok nélkül kezdem válaszomat a múlt felidézésével. A *kotta* vagy *kóta* szó latin eredetű, voltaképpen nem más, mint a 'hányadik' jelentésű *quotus* nőnemű alakja. *Quota pars* azt jelenti: 'hányad (rész)'. Ez a *quota* később, már így, önmagában, főnevesülve bekerült számos nyelvbe, az angolba, németbe, olaszba, oroszba, franciába stb., így a magyarba is (*kvóta*). Jelentése tehát: arányos rész, hányad, részesedési arány.

Csak hogy a magyar nyelv, illetve a magyar fül, mint ezt olvasóim bizonyára jól tudják, nemigen kedveli a szó eleji mássalhangzó-torlódást, hanem ahol csak lehet, valamilyen módon kiküszöböli. Ez az oka és a magyarázata annak, hogy a szláv *brat*-ból nálunk *barát*, a *gloginya*-ból *galagonya*, a latin *schola*-ból *iskola* lett. Nos, ugyanezen okból fejlődött ki a magyarban a latin *quotá*-ból a *kóta*. A *v* a szökezdő mássalhangzó mellől úgy kopott le – vagy ki –, ahogy a német *zwirne*-féle alak mellől a *cérná*-ban, a valamilyen szláv *hvála*-ból a *hála*, vagy *szvabod*-ból a *szabad* szóban. S ez a *kóta* lassan a jelentésében is elkülönült a *kvóta*-tól. Már nem hányadot, számarányt, hanem számjegyet jelentett, majd hangjegyet, hangjegyekkel leírt zeneművet tartalmazó füzetet vagy lapot, később pedig még egyebet, pl. a műszaki rajz méretvonalaihoz írt számokat is.

Egészen a múlt század végéig ez a *kóta* forma volt a természetes az imént említett jelentésekben. Előfordult ugyan a két *t*-vel írt változat is, de pl. Ballagi Mór 1873-ban megjelent teljes szótárában nyomát sem találjuk. Csak ilyenek olvashatók benne: *kóta*, *kótaíró*, *kótakönyv*, *kótapapír* stb. Ady még századunk elején is így írt: „Amit felbecsül szentre a szalon, / Az az utcán rongy *kóta*, kusza lom.” De aztán lassan-lassan átbillent a mérleg nyelve a *kotta* oldalára. Az 1958 és 1962 között megjelent, hétkötezes értelmező szótár a *kóta*-t már csupán népies és régies változatként tünteti fel, noha példákat még idéz rá Gárdonyitól és másoktól is; az 1992-ben kiadott Képes diákszótár pedig már csak a *kotta* változatot említi.

Ezek után már válaszolhatok Szabadi Szabolcs kérdésére. Hibásnak nem hibás a *kóta*, hiszen, mint láttuk, nagy múltja, nagy hagyománya van, de ez a forma napjainkban már régiesnek számít; a köznyelvben mindenképpen, de úgy gondolom, a zenei szaknyelvben is. Akik az említett ének-zene könyvben következetesen *kóta*-t írtak, alighanem sűrűn forgatják, forgatták a zeneirodalom régi műveit, s így számukra ma is élőnek, természetesnek érződik ez a forma. Hadd emlékeztessem őket egy a *kóta*-éhoz hasonló fejlődésen átment szóra, az *iótá*-ra, illetve a *jóta*-ra, amely a görög ábécé legkisebb betűjének a neve, s amely – ebből következőleg – valami egészen csekély, parányi dolgot, semmiséget jelent. Csak hogy a mai nyelvben nem *jóta* alakban ám, hanem megnyúlt *t*-vel, *jotta* formában. Aki a legcsekélyebb engedményre sem hajlandó, arra szoktuk mondani: *jottányit sem* vagy *egy jottát sem* enged! Gondoljanak erre az ének-zene könyv szerzői, kiadói, ha esetleg újabb kiadását készítik elő a kötetnek!

Grétsy László

Az üvegalma nem befőtt!

Tetszetős küllemű kiadványra figyeltem fel tavaly év végén egy könyvkereskedésben: *Válogatás a legszebb magyar gyermekdalokból* (Aquila Könyvkiadó, 1997.). Alighanem főleg hangszóló, milyen

fontos éppen napjainkban a gyerekek zenei ízlésének fejlesztése, így hát kíváncsian lapoztam bele a kötetbe. A többnyire valóban szép dalocskákhoz színes illusztrációk is készültek. Ezek egyiken egy parasztember látható, amint talicskáján befőttesüvegeket tol. Az üvegekben szeletelt alma. Az illusztrált gyermekdal: „Egy üveg alma...” Régi népköltészeti anyag, hintáztató játék résztvevői énekeltek. Jeles múlt századi néprajzkutatónk, Kálmány Lajos is felvette egyik gyűjteményébe (*Koszorúk az Alföld vadvirágai-ból*. II. Arad, 1877–78.). Ám Kálmánynak az akkor Csanád megyéhez tartozó Battonyán gyűjtött anyagában így olvasható: „Egy üvegalma / Két üvegalma / Három üvegalma...” stb. Ugyanezt a formát rögzíti az Orttay–Katona-féle 1975-ös *Magyar népdalok* című kiadvány is, azaz mindkét helyen egybe van írva az *üvegalma*. Tegyük hozzá: helyesen. Az *üvegalma* ugyanis az aranyalmához vagy az üveghegyhez hasonlóan népköltészeti motívum, a mesebeli csodakert ékessége, a szegényember legkisebb fiának jutalma, egyben

a ragyogóan szép alma metaforája. Tájnyelvi alak. Az Új magyar tájszótár mint összetett tünteti fel az *alma* címszó alatt. Helyes írásmódja a népszerűsítő irodalomban szintén fontos, hiszen a különírás téves művelődéstörténeti következtetést sugall, amint azt az említett illusztráció is bizonyítja.

S hogy nem üvegben eltett befőttről van szó, annak igazolására még egy kis néprajzi-nyelvtörténeti adalék. A népnyelvben közismert *dunsztosüveg* („duncosüveg”) szavunk előtagja, a német eredetű *dunszt* (élelmiszer tartósítására alkalmazott gőz) képzett alakja csak az 1880-as évektől kezdett elterjedni nyelvünkben. A tartósítási eljárások közül pedig az almának nem a befőzése, hanem az aszalása volt akkoriban szokás a parasztság körében.

Kár, hogy több helyütt, így pl. az *Ének az óvodában* című tankönyvben is a különírt változat szerepel. Meg kellene őriznünk a hangalakjában és jelentésében egyaránt szép, régi „üvegalmát”, amely tehát nem befőtt, nem is bazári bővli, hanem – úgy vélem – nyelvkincsünk becses darabja.

Gerendeli György

Ez valahol egyfajta nyelvi modorosság

A nyelvi divatkifejezések élettartama és használati köre rendkívül eltérő lehet. Akadnak olyan fordulatok, amelyek csupán ideig-óráig virágzanak a társalgásban, majd elfelejtődnek, illetőleg visszaszorulnak a maguk hagyományos rendeltetésének megfelelő szerepbe, mások újra és újra lábra kapnak, megint mások pedig hosszú esztendőkön át népszerűek maradnak némely társadalmi csoport nyilatkozatformálásában. Az értelmiség is kialakította jellegzetes bombasztjait. Ezeknek egy része utánzás, mintakövetés révén – mindenekelőtt a sajtó, a rádió és a televízió közvetítésével – elterjedt a köznyelvben is, hiszen a szellemi foglalkozású rétegnek korunkban a nyelvi viselkedés terén (is) nagy a presztízse.

A hetvenes években lett kedvelté, de mind a mai napig makacsul tartja magát a *valahol*, *valami* és az *egyfajta*, *egyféle* szavaknak afféle módosítószóként való alkalmazása, amint azt az alábbi beszélt nyelvi példák tükrözik:

– Úgy érzem, ez a siker *valahol* mindannyiunkat a folytatásra ösztönöz.

– *Valami* eszméletlen vihar volt akkor este.

– A frakció tagjai között *egyfajta* megosztottság érzékelhető a legutóbbi kormánydöntések kapcsán.

– A mostani tanácskozás *egyféle* alapot teremthet a vitás kérdések jövőbeni rendezéséhez.

A nyelvművelő irodalom természetesen már régen fölfigyelt erre a kifejezőmódra, és sok helyütt foglalkozott vele a közelmúltban, jóllehet inkább csak a *valahol* és az *egyfajta* állt a bírálókat célpontjában. Lényegüket tekintve egységes minősítések születtek nyelvi státusukra vonatkozóan. Ezeket úgy összegezhethetnénk, hogy a szóban forgó használat ködösítő, semmitmondó; mind a *valahol*, mind az *egyfajta* fölösleges eleme az ilyen közléseknek. Lőrincze Lajos úgy látta, hogy a *valahol* „szerepe a mondat egészének vagy valamelyik szava értelmének elbizonytalanítása [...] De a legtöbb esetben el is lehetne hagyni, anélkül, hogy a mondat értelme valami változást eleme az ilyen közléseknek. Lőrincze Lajos úgy látta, hogy a *valahol* „szerepe a mondat egészének vagy valamelyik szava értelmének elbizonytalanítása [...] De a legtöbb esetben el is lehetne hagyni, anélkül, hogy a mondat értelme valami változást szenvedne” (ÉA. 1979/2.) Büky László is hasonlóan vélekedik az *egyfajta* hajtogatásáról: „Ha a hangsúlytalan *egyfajta* jelentését komolyan vesszük [...], akkor rendre meggyőződhetünk, hogy az *egyfajta* melléknév olyan jelzőként van használva, amelyre nincs is szükség, hiszen semmiféle bizonytalanságra nem kellene utálnia a szövegösszefüggés szerint” (ÉA. 1988/3). Felde Györgyi „kiürült”-nek és „funkciótlan”-nak nevezi a *valahol*-t az említett környezetben

(Nyelvi divatok. Szerk. Bíró Ágnes–Tolcsvai Nagy Gábor. Gondolat, Bp. 1985., 49. old.).

A fenti jelzők nyilvánvalóan arra utalnak, hogy az ismertetett állásfoglalások szerzői a nyelvészeti-kommunikációelméleti közéleti eszközként szemlélik (Lőrincze Lajos a nyelvművelés fő céljaként is az emberek közötti kapcsolatteremtés, a kommunikáció hatékonyságának javítását, az esetleges hibák, zavarok megszüntetését jelölte meg elméleti írásaiban.) A korszerű nyelvművelés (és a nyelvműveléssel foglalkozó nyelvész attitűdje) azonban sokszor nem maradhat meg a szigorú értelemben vett nyelvtudomány eredményeinek fogatosításánál, hanem tudományközi kell, hogy legyen: mindezt a nyelvi érintkezés összetett volta indokolja. Esetünkben ugyancsak tanulságos lehet a kiemelt szerkezetekhez társuló nyelvi magatartás szociálpszichológiai megvilágítása.

Ahogy annyi más divatfrázis tanulmányozásakor, a *valahol* és társai kapcsán is jelentésváltozást tehetünk fel, tudniillik vizsgálva alkalmazva nehezen meghatározható módosítószói értelmet nyernek. A mondattani szabályok viszont megmaradnak: a *valahol* kötetlenül mozoghat a színtagmák között, az *egyféle*, *egyfajta* „jelzők” ellenben csak főnévi alaptaggal fordulhatnak elő. A jelentésváltozás irányát a szakirodalom helyesen fedi föl: az adott megszólalás tartalma a határozatlanság, a megfoghatatlanság felé tolódik el, emellett a *valahol* és a többi kifejezés – amelyek nem természetes jelentésükben metainformációs betété lépnek elő – alkalmazása némi időnyereség is a beszélő számára mondandójának átgondolásához. Az elbizonytalanítás másrészt eufemisztikus törekvésekkel fonódik össze.

A *valahol*, *valami*, *egyféle* és *egyfajta* szavak divatszzerű használata rokon viselkedésformára mutat rá: a lélektani háttér a kitűnési vágy. A beszélő illetékességét, hozzáértését azáltal próbálja tudatosítani hallgatóságában, hogy elhomályosítja az egyébként is határozatlanságot jelölő lexémák valóságra utalását, és modális tartalmat tulajdonít nekik. Az eljárásban rejlő logikatlanság egyetemes, mély értelmet sugall a felületes közönségnek, azonkívül ellenőrizhetetlenné teszi a közlés igazságérvényét, lehetőséget adva a nyilatkozónak az esetleg kényes vagy terhes szabatság megkerülésére. Ez a fajta értelmiségi fellépés készíti az embereket mintakövetésre, amely tehát nem egyszerűen szavak, hanem szavak és a mögöttük meghúzódó viselkedésminták átvetését jelenti.

Nemesi Attila László

Kopik a kultúrmáz

Az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny sátorlajújhelyi döntőjének egyik állandó írásbeli feladata, hogy a versenyzők meghatározott témáról írjanak levelet. A legutóbbi ez volt: a diákönkormányzat vezetőjeként kérjenek támogatást a helyi önkormányzattól az iskolai könyvtárának.

Sok-sok tanúlással szolgálnak ezek a kis írásművek arról is, hogy a tanulók mennyire vannak (vagy nincsenek) tisztában a levélírás tartalmi, formai követelményeivel, milyenek a helyesírás, mondat szerkesztési, fogalmazási ismereteik, de vallanak másról is. A versenyző gyerekekről feltételezhetjük, hogy legjobb tudásuk szerint oldják meg a feladatlapot, a lehető legudvariasabb levelet írják (már csak a minél magasabb pontszám elérése érdekében is). A szövirágos, mosolygatóan „agyonudvariaszkodott” sorok is ezt igazolják, s éppen ez a lelkes igyekezet, a versenynek szóló megfelelni akarás válik hiteltelenné, amikor efféle levélrészleteket olvasunk (eredeti helyesírással): „Tisztelt Önkormányzat! ... szeretnék kérni maguktól... Tudja maga is meg mindenki... Remélem, megérti kérésemet! ... Tiszteletteljes köszönm...” – „Tisztelt polgármester úr! ... szeretném Önt nagy tisztelettel megkérni... Volna-e mód erre, és ha igen, mennyi időn belül?” – „Elnézést kérek, hogy levelemmel zavarom önöket. De egy problémával fordulok magukhoz... Tisztában vagyok a mai gazdasági és politikai helyzettel... Jól fontolják meg a diákok érdekében!” – „Tisztelt Ön-

kormányzati tagok! ... Szeretném Önöket arra kérni, hogy anyagilag támogassák iskolám könyvtárának fejlesztését... Ezt a kérést alaposan fontolják meg!” – „... Remélem, megfontoltan döntenek erről az ügyről...” – „Tisztelt Polgármesteri Hivatal! Azzal a kéréssel fordulok iskolám nevében Önhez, hogy anyagi hozzájárulásával segítse könyvtárunk fejlődését... Kérem, jól fontolják meg kérésemet, hiszen ezek a gyerekek a reménységeink...” – „Remélem, nem hiában [!] írtam levelemet...” S még folytathatnám a sort. A „nagyon-nagyon udvariasan kérek” mögül süt a „Követelem!”, a „Nekem jár!”-tempó.

A bírálóbizottságnak, a versenynek, a felkészítő tanárnak szóló ünnepi mázt egy-egy óvatlanul odavetett mondattal mindjárt le is kaparja a levél szerzője. Érdekes, hogy ezeknek a figyelmeztető, fenyegető, kioktató, modortalanságról árulkodó idézeteknek mindegyike a levél utolsó előtti mondataként íródott. Érződik, hogy: „Amit előírtak, megtettem, már csak le kell zárni valahogy a levelet.” S még két elgondolkodtató tény: a dolgozatoknak több mint a felében találtam a fentiekhez hasonló sorokat, tehát nem egyedi esetekről van szó; a megyei versenyekről csak a legjobbak kerülhetnek az országos döntőbe. Vagyis: csak a csillogó (?) kirakatot látjuk; mi lehet akkor a „raktárban” meg a „pincében”?

Kerekes Barnabás

Sportnyelvi viszolygásaimból

1. Ezt olvasom egy edző nyilatkozatában: „... meg tudtam hajtani a játékosokat, ők pedig *vevők voltak* az általam kért munkára”. A *vevők voltak* újabban – már a köznyelvben is! – nagyon elterjedt szó szerkezet arra, hogy *elfogadták, teljesítették* a követelményeket. Viszolygok tőle, mert egyrészt sablonos klisé már az újságírásban, másrészt bombasztikus. Az ember nem *vevő* valamire, hanem *egyértért* valamivel, *teljesít* valamit.

2. Ugyanígy viszolygok a *lép ige* a *tesz, cselekszik, intézkedik*, sőt a *változtat, rendelkezik* logikus használata helyett. Még ijesztőbb a *meglép* képződmény, mivel ez végtére nem is létezik nyelvünkben, újabb kori sajtókoholmány. Könnyű bizonyítani az értelmetlenségét. A minap hírt adott a sportsajtó arról, hogy egy vidéki labdarúgócsapat tagjai bejelentették vezetőségüknek: sztrájkot kezdenek, s a hétvégi mérkőzésre már el sem utaznak, ha nem fizetik ki nekik a két hónap óta elmaradt járandóságait. Ám a hét végére lehiggadtak a forró fejek, s erről így nyilatkozott az egyesület elnöke: „Szerencsére a játékosok nem *léptek meg* ezt” (ti.: nem sztrájkoltak). Itt a *lépték meg* valóban hátborzongató a nyelvörnek. Akárcsak ebben a címlapon lévő, nagy betűs főcímben: *De mit lép a közgyűlés?* Föltehetően egy lépést sem fog tenni, hanem *intézkedik, határoz, netán változtatni fog* a jelenlegi állapotban. Üdvös lenne, ha az újságírók nem a *lép* igét rángatnák mindig elő, s még üdvösebb, ha a *meglép* alakot végképp elfelejtene.

3. Gyakori lett – napjainkra már a köznyelvben is – ez a kijelentés: *én nem folyok bele ebbe, a Szövetség nem akar belefolyni a Liga ügyeibe*. Bizony ettől is joggal borzong az ép nyelvérzékű ember háta, hiszen a *folyás*-nak az a feltétele, hogy cseppfolyós halmazállapotú legyen az, ami *folyik* (legfeljebb légnemű). De sem az ember, sem semmiféle szövetség nem cseppfolyós, nem légnemű a halmazállapotát tekintve, tehát nem *folyhat*, sőt nem is *folyhat bele* semmibe.* A *belefolyik* – számomra érthetetlenül – rendre a *beleavatkozik, beleszól* (netán: *belenyúl, belebeszél*) igék helyére kerül. Kár, mert jelenléte képzavart okozhat!

F. Kovács Ferenc

* Itt azonban elkel némi pontosítás, finomítás. A *belefolyik* igének régóta van átvitt jelentése is: 'részletet vesz valamiben, beleszólása van valamibe' (ÉKsz.). Abban viszont igaza van szerzőnknek, hogy túl gyakori alkalmazása – csakúgy, mint a többi divatszót – modorosság. (A szerk.)

Elnök, Magyar Köztársaság?

A televízió ma is képes új és még újabb nyelvrontásokkal meglepni a gyanútlan nézőt. Legújabb „kedvencem” a hírekhez és a nyilatkozatokhoz mellékelt arcképekre írott szöveg (ezt is nevezhetjük „inzeri”-nek, mint általában a feliratokat?). Például: Kovács Árpád, elnök, Állami Számvevőszék (valódi név és cím) vagy: Nagy Bendegúz, helyettes államtitkár, Pénzügyminisztérium;

Szabó Elek, főosztályvezető, OSH (kitalált nevek, létező beosztások, hivatalok). Minthogy a kábeltévé révén látok néha angolszász példákat, megállapítom, hogy a magyar újdonság nem más, mint az angol-amerikai példa szolgálai követése (pl. Bill Clinton, President, USA).

Nekem ez az 50-es évek elejének ismert viccét juttatja eszembe: Anna Pauker – a Román Kommunista Párt közismert vezetőségi tagja – esernyővel sétál Bukarest napfényes főutcaján. Egy járőrkelő megkérdi: „Eltársnő, miért tartja nyitva az ernyőjét ilyen szép időben?”. Válasz: „Mert Moszkvában zuhog az eső!”. Bizonyára nem véletlen, hogy a vicc nem egy magyar politikusról szól.

Visszatérve témánkra: a fenti majmolás idegen mind nyelvtől, mind logikától. Az angol nyelvben csak az történt, hogy az *of* birtokos prepozíciót vesszővel helyettesítették. Hasonlóképpen németül a *des* vagy *der*, franciául a *de* birtokos névelő helyébe lépne a vessző. Hogy ez a helyettesítés ott nyelvrontás-e, legyen az ottani nyelvpolók gondja. Viszont a magyar birtokos szerkezet szörendje – mint sokan

még tudjuk – fordított. Tehát: Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, nem pedig elnök, Magyar Köztársaság. Minthogy a hivatali beosztás általában jóval rövidebb ideig érvényes, mint a választott foglalkozás, esetleg hivatal, nekem nagyon rokonszenves volna, ha a név és a hivatal + beosztás + birtokos személyrag közé, vesszővel elválasztva, beírnánk az illető személy foglalkozását, szakképzettségét: író, költő, közigazdász, jogász, vegyészmérnök stb.

A szóvá tett felirati formát két esetben találnám helyesnek:

1. Egy sportoló nevét, sportágát és sportegyesületét így, vesszőkkel elválasztva lehet közölni, az egyesületet esetleg zárójelbe téve. Persze, abban az esetben is lehet „az FTC labdarúgójáról”, „az MTK teniszezőjéről” vagy „a ZTE vívójáról” is szólni, de a klub és egy sportolója között a kapcsolat nem olyan erős, mint a hivatal és ennek – rendszerint vezető beosztású – dolgozója között.

2. Egy „egyszerű” magyar állampolgár neve, foglalkozása és lakóhelye közlésekor. De ha az illető a város, község tisztségviselője, mondjuk polgármestere, akkor már nem. Tehát: X. Y. Kovácsmester, Bivalyos, de: N. N., Bivalyos polgármestere (nem pedig N. N., polgármester, Bivalyos).

Hajdu Ferenc

Magyarítható-e a minősegbiztosítás szaknyelve?

„Jó minőségű áru”, „Első osztályú termék”, „Minőséget a dolgozóknak!”, „Kiváló minőség!”. Illetve: „Kiváló Áruk Főruma”, avagy népszerű mozaikszóval: KÁF. Aligha kell magyarul ezeket a fogalmakat. A mindennapi, illetve a régi, jól bevált magyar szabványoknak megfelelő minőséget jelentik.

De most valami új kezdődik. A magyar minőséget a nemzetközi előírásoknak (ISO) kell megfeleltetni. Mert lehet, hogy valami itthon még jó, de már Németországban (Magyarország legnagyobb kereskedelmi partnere) nem megfelelő. Erre szolgál a *minősegbiztosítás*. A szó „természetesen” nem található meg a Magyar értelmező kéziszótárban. A *minőségellenőrzés* azonban igen. („Termékek minőségének ellenőrzése.”) A *minősegbiztosítás* ennél többet jelent: azt, hogy a minőséget egy hiteles cég garantálja. És természetesen egybe kell írni (merthogy vannak, akik kötőjelezik).

A műszaki fejlődés, a gazdasági átalakulás gyors tempója miatt a világban használatos új módszerek s velük új szavak gyűrűznek be hétköznapi életünkbe. A minősegbiztosítás területén például egy ilyen szócsalád: az *audit*, az *auditálás* és az *auditor*.

Csitán Gábor, az egyik minősegtanúsító cég, a TÜV Rheinland Hungaria igazgatója a számítógépéből nyomtatja ki az *audit* szót: „Rendszerezett és független vizsgálat annak meghatározására, hogy a minőséggel kapcsolatos tevékenységek és a rájuk vonatkozó eredmények megfelelnek-e a tervezett intézkedéseknek, ezeket az intézkedéseket hatásosan megvalósították-e, és alkalmasak-e ezek

a célok elérésére.” Van azután *belső és külső, termék-, eljárás- és rendszeraudit*. A *rendszeraudit* a teljes minőségügyi rendszer vizsgálatát jelenti. Hogy tovább ne is soroljam. Az *auditálás*-t persze talán lehetne *minőségvizsgálatnak* vagy *minősegtanúsításnak* is nevezni.

S aki mindezt végzi: az *auditor*. Ne üssük föl a legújabb idegen szavak és kifejezések szótárát, mert nem találjuk meg ebbéli jelentését! Olyasmi van ott, hogy *bíró, hadbíró, egyházi bíró*, illetve a *pápai állam magasabb rangú képviselője* vagy *könyvvizsgáló*. A minőségügyi auditor gazdasági szakember. De nem könyvvizsgáló. És persze nem is a pápai állam küldötte...

A minősegtanúsítást a vezető auditor végzi. Nevezhetnénk teljesen magyarul is? Talán igen, de nem találunk rá magyar szót. Pedig még pályázatot is hirdettek rá. Nem volt rá javaslat. Persze annyit hozzá kell tenni, hogy az *auditor* latin eredetű szó. A magyarban pedig a latin eredetű szavak nem tűnnek idegennek – a történelem során jobban belesimultak nyelvünk szerkezetébe.

De nem lehet ezt elmondani a többi idegen szóról. Egy-egy új termék, eljárás nemzetközi szócsaládjáról. Tehát szükséges a fogékonyság, a nyelvújítási érzékenység és kedv. Kosztolányi ezt írta: „A szavak a használatban telnek meg jelentéssel.” Segítsünk az ipari szakembereknek magyarul megnyilvánulni; s különösen abban, hogy ezek az elnevezések valóban elterjedjenek!

B. G.

Levente és levente

Az 1921. évi LIII. törvénycikk kimondja, hogy minden 21. életévét be nem töltött fiatal köteles részt venni a leventemozgásban. Mind a mozgalmat, mind a résztvevőket *leventé-nek* nevezték, sőt még a foglalkozásokat is („megyek a *leventébe*” – mondták egykor).

A régiségben két személy is (Árpád fejedelem, illetve Vazul legidősebb fia) viselte a Levente nevet. Első látásra azt gondolnánk, hogy az *atilla, őrs* mintájára köznevelés történt. Nyelvújítóink, ha nem is gyakran, de nemegyszer nyúltak ehhez a szóalkotási módhoz. A jelen esetben azonban csupán hangalaki hasonlóságról van szó. Magát a köznevet a XVI. századtól tudjuk adatolni, ismertté Zrínyi tette Szigeti veszedelem című eposzában: „Egészséggel Deli Vid, horvát *leventa*!”.

Nem elírás: igenis *leventa*! E szavunk szerb-horvát eredetű, s ott meglehetősen sok a jelentése: török katona, tengerész, dalia, mihaszna katona stb. Ám itt is jövevény, hiszen a perzsa eredetű az oszmán-török közvetítette. A sokféle jelentésből Zrínyi korára a pozitív értelműek maradtak meg.

Talán ki is vészett volna nyelvünkéből, ha a XVIII. század végén Dugonics András fel nem újítja, bár még mindig *leventa* alakban. Mai hangalakját Vörösmarty véglegesítette 1825-ben kiadott Zalán futása című eposzában. Arany János már így szólaltatja meg Toldi Miklóst: „Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék, / Szép magyar vitézek, aranyos *leventék*!”.

Mizser Lajos

Új divatszavunk: a görget

Jó harminc éve, még az egyetem előtt elhatároztam: mind teoretikusan, mind gyűjteményesen föltérképezem, sőt földolgozom a piarista rend anekdotákinak. (Egy hosszabb tanulmányra futotta is végül erőmből.) Nos, amikor segítséget kértem az idős Révai József atyától, ő levele élén elmés latinsággal így értélte buzgóságomat: „*Saxa volvis in territorio artis humoristicae*”, azaz: „Sziklát *görgetsz* a humorisztika tudományának területén”. A kép megértéséhez bizony szükségeltetik egy kis mitológiai előképzettség! Föl kell hogy idéződjék bennünk Sziszüphosz görög király esete: néki az alvilágban az lett a büntetése, hogy egy meredek hegyre súlyos sziklát kellett felgörgetnie, de mire feljutott, a szikla mindig visszazuhan. Innét a közismert *sziszifuszi munka*, amelyet a kimerítő és hiábavaló, eredménytelen fáradozásra szoktak alkalmazni. Révai tanár úr lényegében ezt akarta figyelmembe ajánlani.

Sajtócikk adta hírül a minap, hogy az egyik patinás gimnáziumot a bezárás fenyegeti. A megokolásban ez is ott állt: „A nagy múltú iskola jelenleg hétmilliós adósságot *görget* maga előtt.” A zsurnalisztika immár közhelyként használja e képet, sokadszorra. Igaz, Hernádi Miklós Közhelyszótára még nem tartalmazza, tehát a frissebb fejlemények közül való. Idézett mondatunk túlságosan nem rugaszkodott el az eredeti tartalomtól: érezteti a reménytelen helyzetet, a fáradozás kilátástalanságát. A *hegyre* határozónak nem okvetlenül kell szerepelnie; lám, a már említett latin szövegben sem volt ott az *in/ad montem*. Nem képzavar; szemléletes is. Csak ne csépeljük el idő előtt!

Tüskés Tibor, a kitűnő irodalmár és sokáig gyakorló pedagógus nemrég jelentette meg válogatott írásait Becsöngettek címmel. A hátapon többek közt ezt olvassuk a kiadói ajánlásban: „... nagy tudásanyagot *görget* könyvében a szerző”. Szemléletes és választékos – mi tagadás. Ám meghökkentő s így zavaró is: mintha eredménytelen lenne e szép vállalkozás. Tehát hosszú ideig továbbra is valami negatív tartalmat sugall a *görget* igealak. Ezért itt mindenképp ez lenne a szerencsésebb: *tár eléink vagy oszt meg velünk*.

Holczer József

„... tudom, hogy merre mennek, kik mennek az úton”

(Egy Radnóti-verssor értelmezéséhez)

A Vasárnapi Újságnak (a Kossuth Rádió vasárnap reggeli adásának) egyik 1997. decemberi száma Radnóti Nem tudhatom... című versével zárult. Jeles színművészünk, Sinkovits Imre a tőle megszokott színvonalon tolmácsolta a halhatatlan költeményt, ám bennem mégis némi kételyt támasztott. Nevezetesen a „tudom, hogy merre mennek, kik mennek az úton” verssor hangsúlyozását illetően, minthogy az ő előadásában a *tudom* és a *merre* szók első szótagján kívül még a *kik* névmás kapott kiemelt nyomatékot.

A dolog azért lepett meg, mert hajdani gyakorló pedagógus koromban (több mint egy évtizeden át) jómagam másként értelmeztem (és ennek folytán másként is hangsúlyoztam) a kérdéses verssort: a *kik* helyett, amelyet – még ma is – az *akik* kötőszóként használt vonatkozó névmás rövidebb változatának tekintek, a *mennek* szó első szótagját nyomtam meg. (Az *úton* szó mellékhangsúlyt kapott – a köznyelvitől eltérő rövid *u-t* a jambusi versforma indokolja.)

A kétértelműséget előidéző szó, a jelen esetben a többes szám jelével ellátott *ki* az ÉKsz. tanúbizonyossága szerint kérdő, vonatkozó, határozatlan és általános névmás (ezenkívül határozószó és igekötő is) lehet. Az írásképből ez a funkció nem derül ugyan ki, ám hangos olvasáskor/elmondáskor a hangsúly már eligazít, ugyanis míg a kérdő névmásként szereplő *ki* és toldalékos alakjai hangsúlyosak, addig a vonatkozó névmásként használt *ki* hangsúlytalan. Ez utóbbit egyébként arról is felismerhetjük, hogy teljesebb *aki* alakjával helyettesíthető. (Tehát: kik mennek az úton = akik mennek az úton.)

Az idézett verssorban a *kik* szó formálisan mindkét funkciójában elfogadható, tehát felfogható kérdő névmásként is, mint ahogyan az előző tagmondatban szereplő *merre* határozószó is kérdő értelmű. Csak-hogy a költői közlés logikáját figyelembe véve a dolog már nem ilyen egyszerű. Mert míg az nagyon is valószínűnek látszik, hogy Radnóti ismeri a szülőföld út-vonalait, útirányait („tudom, hogy merre mennek...”), addig az már kevésbé elképzelhető, hogy a költő az úton haladó embereket is egytől egyig személyesen ismeri. Tehát a mondat szerkezetileg úgy elemezhető, hogy a „tudom” főmondathoz nem két tárgyi mellékmondat („merre mennek” és „kik mennek”), hanem csupán egy tárgyi mellékmondat tartozik, amelynek magának is van egy alanyi mellékmondata („kik mennek az úton”). Az összetett mondat tehát kevésbé költői, de jóval egyértelműbb megfogalmazásban így hangzana: „Tudom, hogy merre mennek azok, akik az úton mennek.”

S bár megengedem, hogy a fenti kis eszmefuttatás némelyeknek fölösleges tanári szőrszálhasogatásnak tűnik, véleményem szerint egy lépéssel ez is közelebb visz ennek a gyönyörű versnek – s egyben a költő örök érvényű gondolatának – a maradéktalanabb megértéséhez.

Szloboda János
ny. gimn. tanár
(Zenta)

HÍREK

A TIT és az Anyanyelvpolók Szövetsége a magyar tudomány napja alkalmából 1997. november 6-án konferenciát rendezett, amelyen Grétsy László (Nyelvhasználat és nemzeti tudat), valamint Jókai Anna (Nyelvművészet, nyelvbűvészet) tartott előadást.

*

Ebben az évben, 1998-ban Somogy megye volt a színhelye a magyar nyelv hete központi rendezvénysorozatának. Az ünnepi megnyitó március 16-án zajlott le Kaposváron, a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola dísztermében. A megnyitólőadást Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke tartotta, jelenlétével még inkább megnövelte az amúgy is fontos, rangos esemény súlyát. A március 16-ától 27-éig tartó rendezvénysorozat központi témája az idén: *Anyanyelvünk útja a márciusi forradalom óta*.

*

Pásztor Emil kollégánk hívta fel a figyelmünket arra, hogy a Nagyváradon megjelenő *Bihari Napló* című lapnak egy teljes oldalt kitöltő anyanyelvi rovata van. Mint meggyőződhattünk róla, a rovat igen színes és gazdag: alkalmanként öt-hat nyelvművelő, illetve anyanyelvi ismeretterjesztő írást tartalmaz. Örömmel adunk hát hírt lapunkban erről a rovatról.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozat 204. számaként megjelent Büky Bélának *A magyar nyelvtudomány és pszichológia tudományközi kapcsolatai századunkban* című, 365 oldalas, értékes munkája. A könyv a Magyar Nyelvtudományi Társaságnál szerezhető be: 1052 Budapest, Piarista köz 1.

*

Hosszú idő óta az első közérthető, ismeretterjesztő mű angol nyelven a magyar nyelvről szerkesztőségünk tagjának, Balázs Gézának munkája, a *The Story of Hungarian* (A Guide to the Language). A könyvet a Corvina kiadó jelentette meg.

*

Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága legutóbbi ülésén áttekintette a sajtóban, rádióban és televízióban folyó nyelvművelés helyzetét. Megállapították, hogy a sajtóban – néhány kivételt leszámítva – továbbra is kevés a rendszeres nyelvművelő sorozat; a Magyar Rádió három nyelvi műsort sugároz, összesen heti 18 percben; a Magyar Televízióban mindössze egy, a Duna Televízióban két rendszeres nyelvi műsor van.

*

A Duna Televízió *Csillagjel* című nyelvi műsorának április 18-i és május 16-i adásában elhangzó szóalkotó játék mássalhangzóit: g k r r s t v és h k n t v y. A műsor négyhetente, szombat délelőtt látható. (Szombat éjjel és kedden délután megismétlik.)

*

Szemiotikát (jeltant) oktató főiskolai és egyetemi tanárok konferenciáját rendezi meg június 19-én a Magyar Szemiotikai Társaság. Jelentkezés: ELTE BTK Folklore Tanszék, 1052 Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

*

Az Anyanyelvpolók Szövetsége 200 000 Ft-ot nyert a Gyermek- és Ifjúsági Alapítvány pályázatán a Csillagjel című tévé-műsorban megvalósuló ifjúsági nyelvi sorozatért, valamint az Édes Anyanyelvünk idej ifjúsági mellékletére.

*

Médiaismeretek az iskolában címmel az ELTE és a Diák-újságírók Országos Egyesülete április 22-én konferenciát rendez Gödöllőn. Jelentkezés: ELTE BTK, Balázs Géza, 1052 Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

Összeállította: B. G. és G. L.

A tankönyv elsősorban a tanulónak szól

– Anyanyelvi értekezlet Árkoson –

Nagy érdeklődés előzte meg az Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetségének Árkoson tartott hagyományos év eleji értekezletét.

Január 31-én Péntek János kolozsvári egyetemi tanár, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének elnöke a tankönyvkiadásról és -írásról szólva beszélt az Erdélyi Tankönyv Tanács munkájáról, az anyanyelvű és anyanyelvi oktatás reformjának szükségéről. Arról a munkáról, amely az egységes magyar köznyelv és a szaknyelvek megismeréséhez vezet Erdélyben. A rosszul megírt és jobbra románból fordított tankönyvek butítják a tanulókat, szükség van eredeti magyar nyelvű tankönyvekre is, és meg kell barátkoznia a román hatalomnak azzal a gondolattal is, hogy magyarországi tankönyvek kerüljenek forgalomba, hisz fordítva ez már régóta létezik. A terv kivitelezésében nélkülözhetetlen az anyaországi tankönyvírók és nyelvészek segítsége. Péntek professzor bevezető előadása után három magyarországi szerző: Takács Edit, Honffy Pál és Kósa András a tankönyvírás módszereiről, titkairól beszélt.

A január 31-i délelőtti tanácskozáson szóba került Pruteanu nyelvművelő-szenátornak az a televízióban elhangzott kijelentése is, mely szerint „főlölsleges mindenféle kisebbségi anyanyelvet tanítani, mert nem lehet annyiféle másságot elviselni a többségi nemzetnek”.

Erről a kijelentésről Péntek professzor így vélekedett: „Akinek a másságról ez a véleménye, annak nincs semmi köze a demokráciához. A homogenizálás szándéka a fejek levágását, a nyelvek kiirtását jelenti, ahogyan ez Ceaușescu homogenizálási tervében is szerepelt. Pruteanu a jelek szerint, mint a román politika és a román társadalom elég jelentős része, képtelen elfogadni a demokráciát. Mi a román nyelvet mint közvetítőeszközt csak magyar anyanyelvünk mellett – és nem ahelyett – tudjuk elképzelni, a kétnyelvűség csak mint az anyanyelvre épülő kétnyelvűség fogadható el. Egyébként minden ilyen próbálkozást úgy tekintünk, mint amely arra törekszik, hogy ellopja tőlünk anyanyelvünket. Megfelelő tagasságú teremben mindenki jól érzi magát, mint ahogy egy demokratikus országban is mindenki szabad polgár lehet anélkül, hogy lemondana nyelvééről, identitásához kapcsolódó szokásairól.”

Az értekezlet második felében Török Katalin ügyvezető alelnök bemutatta a Szövetség új lapját, a Hírhorót, majd ismertette az idei terveket. Az Implom József Kárpát-medencei Helyesírási Verseny tudnivalóit Antal Sándor, az udvarhelyi Benedek Elek Tanítóképző tanára közölte. Az Aranka György Országos Kiejtési Versenyről Zsigmond Emese, a Körösi Csoma Sándor Anyanyelvi Versenyről pedig Zsigmond Győző beszélt. Nagyenyedén márciusban a hivatalos, illetve gazdasági nyelvhasználatról tartanak értekezletet, azt követi majd május elején a Sepsiszentgyörgyön rendezendő, „A magyar nyelv napjai Háromszéken” elnevezésű rendezvénysorozat általános és középiskolás tanulóknak. Szó volt még magyarországi versenyekről és a novemberben

ugyancsak Árkoson tartandó anyanyelvi értekezletről. Ennek témája: a sajtó nyelve. A szakmai tervek ismertetése után a szövetség főtákará, Ördögh Gyárfás Lajos beszámolt a pénzügyi helyzetéről; Péntek János felolvasta a magyar nyelv hazai védelmét célzó állásfoglalását, amelynek szövegével a küldöttgyűlés egyhangúlag egyetértett. Végezetül Zsigmond Győző egyetemi adjunktus, a szövetség elnökségi tagja nyelvi játékokkal serkentette a részt vevő pedagógusok szóalkotási készségét, nyelvi leleményességét.

Komoróczy György

Az V. ifjúsági anyanyelvi parlamenten történt

Az Édes Anyanyelvünk olvasóiban talán fölvetődik a kérdés: miért van szükség arra, hogy lapunk rendszeresen tudósítson az Ifjúsági Tagozat jelentős eseményeiről? A kétkedőknek válaszul álljon itt néhány adat: 1989-ben, az Anyanyelvápolók Szövetségének megalakulásakor mindössze három tanuló volt jelen az első közgyűlésen, ma ezer fiatal tagunk van. A negyedévenkénti elnökségi üléseken tapasztaljuk: a felvételüket kérő tagjelölteknek 70–75%-a diák. Az első ifjúsági parlamenten kb. negyven fiatalat köszönthetünk, az elmúlt években folyamatosan gyarapodott a résztvevők száma, az V. parlamenten már 130-an voltak ott.

Eddigi állandó helyszínünk, a Radnai-iskola megszűnése miatt a Baár-Madas Református Gimnázium adott helyet az eseménynek. Benkő Péter levezető elnök, a házigazda tagozat tanulója nyitotta meg a rendezvényt, majd Kristóf Éva és Friedmann Márton olvasott föl egy-egy részletet Ravasz László, ill. Kodály Zoltán írásából. Ezt követően rövid tájékoztató hangzott el szövetségünk feladatairól, terveiről és az előző ifjúsági parlament óta történetekről. Cseh Georgina vezetőségi tag az Ifjúsági Tagozat toborzó-bemutató levelet olvasta fel, ezt hozzászólások követték. A szót kérők első sorban helyi csoportjuk, tagozatuk anyanyelvi eseményeiről, terveiről számoltak be (*Malasits Szilárd, Győr; Remes Gábor, Nyíregyháza; Orosz Tamás, Vác; Mészáros Tünde, Budapest; Koós Eszter, Budapest; Petercsák Andrea, Budapest.*) Néhányan egy-egy témáról részletesen is szóltak. *Dr. Kincses Kovács Éva* tanárnő számos település, iskola anyanyelvi-irodalmi eseményeiről beszélt, *Makó Attila* (Csongrád) javasolta: a tankönyveket csak szigorú nyelvi lektorálás után lehessen kiadni; *Kovács Erika* (Komárom) fölvetette: a helyi csoportok képviselői ezután váltakozó, vidéki helyszíneken tartsák tanácskozásukat; *Bréza Zoltán* (Miskolc) a sportpályákon és a lelátókon elharapódzott durvaságok, trágárságok visszaszorításáért emelt szót; *Váradi Gabriella* (Sátoraljaújhely) az idegen szavak mértéktelen elszaporodása miatt haborgott; *Pesti Éva* (Budapest) kérte: az Ifjúsági Tagozat bemutatkozó levele kerüljön fel az internetre.

A parlament résztvevői hét új vezetőségi tagot jelöltek és választottak meg az irányító testületbe: *Boris Éva* és *Fássy Dóra* (Csong-

rád, Batsányi Gimnázium), *Czifra Lóránt* (Kazincbarcika, Jókai Középiskola), *Nagy Mariann* (Cegléd, Károlyi Szki.), *Soós Viktória* (Karcag, Gábor Á. Gimnázium), *Tógyer Edina* (Miskolc, ME Jogi Kar).

A küldöttek döntöttek a következő év teendőiről:

1. Szorgalmazzuk minél több fiatal toborzását, helyi csoportok, tagozatok alakítását.

2. Javasoljuk bevált, hagyományos rendezvényeink megszervezését (egynapos értekezlet Budapesten, szeptember 3-án, szombaton; ifjúsági parlament november közepén; kétnapos tanácskozás Agárdon, májusban; egyhetes tábor Csongrádon augusztus közepén).

3. Kérjük tagjainkat, vállalják az Édes Anyanyelvünk folyóirat árusítását, a lap népszerűsítését.

4. Felhívjuk tagjaink figyelmét: jövedelemadójuk 1%-át az ASZ-nek ajánlják fel.

5. Hang- és videokazettákból létrehozunk egy tárat. Anyanyelvi előadások, foglalkozások, műsorok, bemutató foglalkozások anyagát gyűjtjük egybe, s ezekből a helyi csoportok kölcsönözhetnek.

6. Javasoljuk: fiatal szövetségi tagjaink juttassák el minél több művelődési és oktatási intézménybe az Ifjúsági Tagozat bemutatkozó, toborzó levelét.

7. Szorgalmazzuk, hogy a megyei, a helyi, iskolai lapokban, rádióműsorokban népszerűsítsék az Anyanyelvápolók Szövetségét s annak rendezvényeit.

8. Kérjük az Édes Anyanyelvünk szerkesztőit, továbbra is járuljanak hozzá, hogy évenként egyszer az illetménylapban megjelenhessen az ifjúsági melléklet.

9. Ismét felhívjuk a figyelmet A Szép Magyar Nyelvért Alapítványra, hogy ki-ki lehetőségéhez és tehetőségéhez mérten támogassa annak céljait.

10. Újra elkészítettük az Ifjúsági Tagozat kétféle jelvényét, kitűzőjét.

11. Levélben fordulunk a könyvkiadókhoz, hogy nyelvi lektorálás nélkül ne adjanak ki tankönyveket.

12. Munkacsoportot hozunk létre, hogy annak tagjai vizsgálják meg: mit tehetünk a sportpályákon és a lelátókon eluralkodott durvaság, trágárság terjedése ellen.

13. Törekvéseink népszerűsítése végett rövidesen elkészítjük az Ifjúsági Tagozat honlapját, hogy a velünk kapcsolatos tudnivalók az interneten is hozzáférhetők legyenek.

A tanácskozás Deme professzor úr zárószavával ért véget. Elmondta: megható, hogy mennyi fiatal áldoz pénzt, időt arra, hogy egy efféle eseményen részt vegyen. Bizakodással töltik el a felszólalók érett, bölcs, ötletgazdag megnyilatkozásai; reméli, a következő évtizedekben az ország vezetői a mai tizen- és huszoneveseknek ebből a felelősségteljesen gondolkodó és cselekvő rétegéből kerülnek ki.

K. B.

Anyanyelvünk játéka

Negyedszázad távolából emlékszem a könyvre: Anyanyelvünk játéka. Vagy hogy én is játsszam a címmel: anyanyelvi játéka. Ezt akár össze is lehetne tévesztetni, nem úgy, mint a csárda zaját a zárda csájával, a fartót a tar fővel, vagy hogy én is hozzátegyek valamit a könyvben találhatóéhoz: Trója nagy tévedése, hogy össze-tévesztették a lócselt a csellóval...

Bocsánat a tréfálkozásért. De hát a nyelvi játékokból ez már következik. A világ minden nyelvében vannak hasonlóak; de mi, magyarok különös tökélyre tettünk szert ezen a téren – hajlítjuk, tekerjük, átformáljuk, továbbképezzük, megcseréljük, megfordítjuk, „többértelmisítjük”, átrendezzük..., s ki tudja még, mit csinálunk a szavakkal, a mondatokkal. A folkloristák úgy tartják, hogy Magyarország – viccnagyhatalom; s ebben természetesen tekintélyes részt uralnak a szóviccek, jelentésviccek. Azt is nyugodtan hozzátehetném, hogy nyelvijáték-nagyhatalom; bizonyítják ezt a régen a gyermekfolklor körébe utalt, de a felnőttek által is űzött nyelvi játékok; vagy a rejtvényűságek nagy kedveltsége, az úton-útfélen hallható Meg tudod-e mondani..., Mi a különbség... típusú „össznépi” kérdés-felelet játék s mindezekre építve a médiában a sok-sok véget nem érő vetélkedő.

A játék felszabadítja az embert; kiemeli a hétköznapiakból; egyúttal közösséget kovácsol – az anyanyelvi játék pedig serkenti a nyelvi alkotóképességet s nyilvánvalóan a logikát. Persze a játékot is ta-

nulni kell; senki nem születik úgy, hogy „kapásból” kitaláljon egy ilyen betűrejtvényt: k H₂O (k + víz, azaz kvíz). Vagy egy olyan „megcsavart” rejtvényt, másként mondva palindromot (oda-vissza olvasható szót), mint a „bátor fémkorong”. A megoldás: „merész érem”. Legmerészebb álmaimban sem gondoltam volna rá.

A könyvet lapozgatva föllevenednek régi játékok, és természetesen újakra is akadunk. Anagramma (betűcsere), intarzia (névelrejtés), visszafelé is értelmes mondatok, szóláncok, titokzatos hangok, betűk, játékos szóalkotás, rimes, furcsa játék... – ez csak néhány fejezetcím, s mindegyikhez sok-sok játék kapcsolódik. Itt van például a szóhatár-áthelyezés, amelyre hadd említsek egy általam gyűjtött és éppen most nagyon aktuális folklor-példát: „Egy kis pesti vendéglőbe / Egy kispesti vendég lő be”.

Az Anyanyelvünk játéka című kötet a Rittler-Jajczay Bt. gondozásában jelent meg, s a korábbi, 1974-es kiadás bővített változata. A szerzőtől tudom, hogy már készül a Nyelvi Játékok Nagykönyve; csupa nagybetűvel írom, mint a Nagy Indriánkönyvet; ez valódi bizonyosság lesz a nyelv bűvárai előtt, hogy a magyar nyelv antropológiai (etnolingvisztikai) érdekessége: a nyelvi játék. Aki nem hiszi, kezdjen hozzá a rejtvényfejtéshez! A könyv szerzőjének nevét nem árulom el, csak az anagrammáját adom meg: Szyllér Ágost. Aki nem találta ki, annak íme a „fordítás”: ojszəɟ ʌstɟəɟ !

Balázs Géza

A magyar jelrendszerek évszázadai

(Szerkesztette: Voigt Vilmos és Balázs Géza. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest 1998.)

Ez a szép kivitelű kötet nem általános fogalomrendszerbe foglalt szemiotikai kézikönyv, hanem megfigyelések gyűjteménye, éppen ezért követhető és élvezetes olvasmány bárki számára. Ritka az olyan tanulmánykötet, amelyet nem lehet letenni; ez ilyen.

Saját szemünkkel győződhetünk meg a kötet egyik szerkesztőjének, Balázs Gézának az igazáról: „A jel-szegénységet a sokszzerű jeltelítettség váltotta fel” (166). Azt is észrevehetjük, hogy a tömegkommunikáció által közvetített jeltömegből célszerű ellenőrizni, hogy mely jelek felelnek meg a valóságnak, és melyek nem, mert nélküli mi is könnyen részesei lehetünk annak az egyre nagyobb tömegnek, amelyet a jelek akaratuk ellenére manipulálnak. Tudatosabban jelszerű a modern kommunikáció, mint a régebbi koroké, az új jelrendszerek automatizmusokká válnak – írja Voigt Vilmos, a másik szerkesztő a bevezetőben (8). Ha nem ismerjük ezeknek a jelrendszereknek a történetét vagy a jelentését, nem értjük magukat a jeleket sem. Ebben nyújthat ez a kötet nagyon jó eligazítást.

A szerkesztés nagyon tudatos, mert áttekinthetjük a magyar jelek történetét a honfoglalástól a rendszerváltozásig. Az első tanulmányban Gráfik Imre a tulajdönt jelölő jelek ősiségét elemzi, és megállapítja, hogy ezek a jelek is alkalmassá válhatnak nem verbális típusú kommunikációra. Hoppál Mihály betekintést ad az ősi magyar hitvilág jelrendszerébe, amelyet a kulturális néphagyomány nagyon jól megőrzött a hajdani mitológikus gondolkodás elemeivel együtt, gondoljunk csak az égig érő fa vagy a nap jelképszerű előfordulására. Szorosan kapcsolódik ehhez a következő dolgozat, amelyben Török András szépen mutatja be a templomszentelés jelrendszerét.

Bertényi Iván a jelek tanulmányozásához új, történeti szempontot ad; nagyon érdekes, olvasmányos elemzésében a címetan és a címerek alapvető jelrendszeréről olvashatunk. Keszler Borbála tanulmányából megtudhatjuk, hogy az írásjel sokkal fontosabb, mint gondolnánk, és nemcsak a helyesírás része, hanem a grammatika, az intonáció alapvető írásos jele is. Mészáros András és Gazda Klára a határon túli jeltudomány képviselői; tanulmányukban az eperjesi filozófusok, illetve a székelyföldi népviselet jeleiről olvashatunk. Érdekes szembesülni azzal, hogy – a nyelvhez hasonlóan – a viselet is jelentéseket hordozó elemek hierarchikusan szerveződő rendszere, amelynek használati szabályai vannak. A Kapitány-házaspár nagyívű tanulmánya kapcsolatban áll a kötet teljes tartalmával, mert a nemzettudatunk megfogalmazásához elengedhetetlenül fontos nemzeti és politikai szimbólumaink XX. századi történetéről szól. Orosz Magdolnától képet kaphatunk a film és az írott szöveg jelképeinek érintkezési pontjairól az Esti Kornél történetének megfilmesített változatáról szóló elemzésből. A rendszer-változás korszakának nyelvi-szemiotikai rendszeréről és annak változásairól tájékozódhatunk Balázs Gézától.

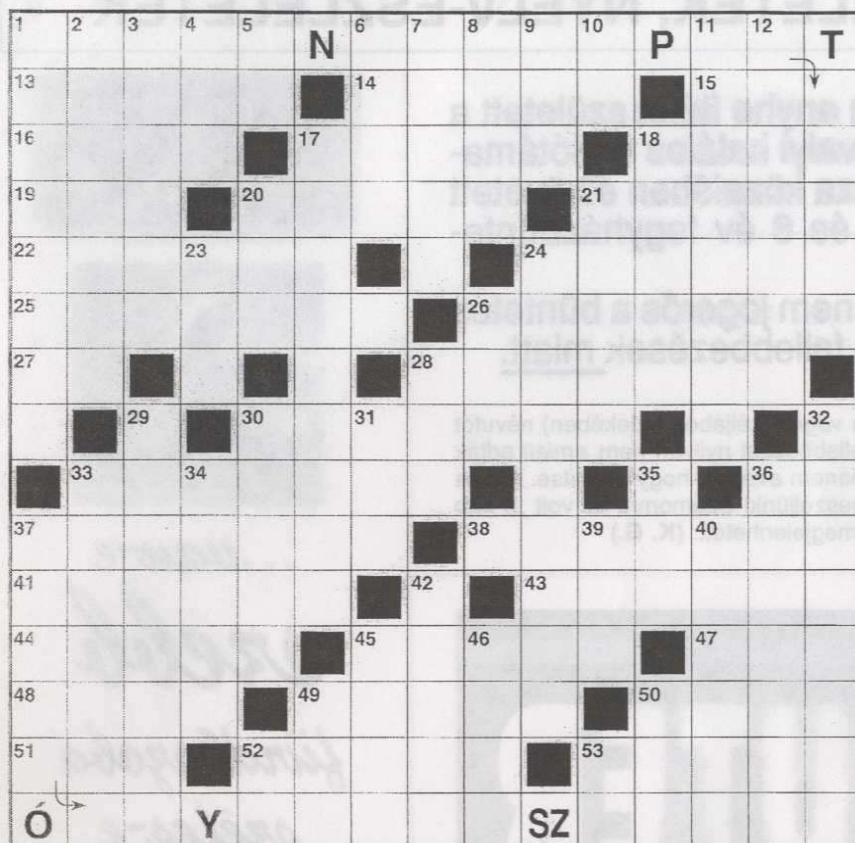
Ez a kötet amellett, hogy igen olvasmányos és érdekes, azért is fontos, mert még egy kultúra jeltörténetéről sem született átfogó áttekintés, márpedig ez a tanulmányosorozat az elmúlt tizenegy évszázad magyar jeleinek és jelrendszereinek folyamatát mutatja be.

Bódi Zoltán

A kötet megvásárolható az ELTE BTK félelemleti könyvespultjánál (Bp. V., Pesti Barnabás u. 1.).

18 ÉDES ANYANYELVÜNK

Következmény

VÍZSZINTES: 1. Jókai Anna megállapításának első része. 13. Vadra pontatlanul lő. 14. ... Szewinska; olimpiai bajnok lengyel futónő. 15. A Deodáta becézőjéből önállósult női név. 16. Pan komikustársa. 17. Kapásból felel. 18. Döntetlen a sakkban. 19. Sapiienti ...; a bölcsnek elegendő. 20. Finom az ilyen bejgli is. 21. Francia háztartásigép-márka. 22. Megszűnik a forrás. 24. ... Clark; angol popénekesnő. 25. A Vosztok-1 űrhajó utasa volt (Jurij). 26. Ritka férfinév, latin eredetije a Gaetanus. 27. Indulatszö. 28. Régi, idős harcos. 30. Ismeretlen helyen. 33. Görög eredetű férfinév. 36. Fél száz! 37. Odáz. 38. Kardalos, bizalmas szóhasználat. 41. Belső-ázsiai eredetű nép volt. 43. ... Mahler; osztrák zeneszerző, karmester (1860–1911). 44. Bilbaói. 45. Apácska. 47. Tusinak is becézik. 48. Lopva szerző. 49. Autót vízzel megtisztít. 50. Felvigyáz. 51. Rendbontás az aluljáróban! 52. Jóravaló, becsületes. 53. Szegedi ...; színművésznő.

FÜGGŐLEGES: 1. Madarat hadonászva (el)riaszt. 2. Valamely építmény alapját alkotó földréteg. 3. Kopott, ősi. 4. Információt hordozó öröklődési anyag. 5. Vége a robotnak! 6. Tanuló, iskolás. 7. Kórházi szakember. 8. Kéziszerszámmal a föld mélyébe hatol. 9. Angol, rövid. 10. A tantál vegyjele. 11. Szaladás arra a helyre. 12. Esetleg. 17. Névadó települését átszelő vízfolyás Pest megyében. 18. ... Falk; USA-beli színész, Columbo alakítója. 20. Erősen csíp. 21. A jó tehén bőven teszi! 23. Ligeti ülőhely. 24. A kórtan szakembere. 26. Lóbaj! 28. Dunántúli megye 29. Az orgonavirágéhoz hasonló árnyalatú, régi költőnk szavával. 30. Isten mint minden létezőnek, jelenségnek a végső forrása. 31. Szemével érzel. 32. Voks. 33. E spanyolországi autonóm körzet székhelye Pamplona. 34. Sétálóutca. 35. Apró, csekély. 36. A leendő építésznek fontos tantárgya. 37. A megállapítás második, befejező része. 39. Orosz gépkocsik jelzése, az ország nemzetközi „sportjele” is. 40. Csíráztatlanított, baktériummentes. 42. Odúlakó rovar. 45. Elképzelés. 46. Zsirpárna az áll alatt. 49. Talál. 50. Az illetőre. 52. Azonban. 53. Rendben van!

Schmidt János

Mégsem ez, mégsem az

Megy az idő, mégsem *menedék*,
Folyik a szó, mégsem *folyadék*,
Úszik a hal, mégsem *uszadék*,
Csel fonódik, mégsem *fonadék*,
Halad a gép, mégsem *haladék*,
Fakad a víz, mégsem *fakadék*,
Szakad a rongy, mégsem *szakadék*,
Hullik a hó, mégsem *hulladék*,
Jár az óra, mégsem *járadék*.

Formálgatom őket, szóval
Játék ez a magyar szóval.

Faltysné Ujvári Anna

„Váltórimes” versek

Nagyapám rám tékát hagyta,
ma is őrzöm hagyatékát.

Új hetilap: Képes Élet!
Talán jó lesz, életképes.

Mit kezében atyja markol,
egy éles tőr markolatja.

Nézzétek, a Muci fara,
ugye, milyen faramuci?!

Nem félek a kikelettől,
a sok virág ettől kikel.

Kevés lesz két ételhordó,
hisz' van itt egy hordó étel.

Mostan éppen Jenő mesél.
Nem is bánom. Meséljen ő!

Ürömi Kiss Lajos

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

A NAP HÍRE: Feltűnően enyhe ítélet született a brit lelkesházaspárt ért tavalyi halálos rablótámadás ügyében. A Nyíregyháza közelében elkövetett gyilkosság tettesét 11, 7 és 6 év fegyházbüntetésre ítélte a bíróság.

A NAP VICCE: Az ítélet nem jogerős a büntetés enyhítése miatt bejelentett fellebbezések miatt.

A Mai Napnál, úgy látszik, nem ismerik a végett (céljából, érdekében) névutót (február 7-i szám, utolsó oldal). Pedig a fellebbezést nyilván nem *amiatt* adták be, mert a bíróság enyhítette a büntetést, hanem *avégett*, hogy enyhítse. A suta szóismétlésről (*miatt ... miatt*) most ne is beszéljünk! Számomra az volt „a nap vicce”, hogy ez a pongyolaság egyáltalán megjelenhetett. (K. G.)

V. évfolyam, 2. szám

Informatikai magazin

1998. február 3.

Több mint három éve már leadtam egy vészjelzést arról, hogy „még a számítógép sem győzött végleg” (1994/5. szám). A fejlemények, sajnos, igazolni látszanak ezt a borúlátást. A Népszabadság – épp 1994 óta – a fenti címmel adja ki számítástechnikai mellékletét. Ha már ragaszkodnak az idegen címhez (megtehetik, elvégre sajtószabadság van), legalább írják jól, tehát *k*-val és egybe: *Komputertechnika*. (K. G.)

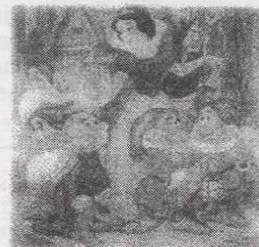
fizetik be a vendégeik után járó idegenforgalmi adót. Egy szezonban nálunk tízmillió forint folyik be a kurtagságból, míg Balatonfüreden, ahol több nagyobb szálloda és kemping van, 40–50 millió, a déli part városában pedig 50–100 millió. És ezek a különbségek meghárom-

Az Új Almádi Újság 1997. augusztusi számában bukkant erre a furcsaságra Láng Miklós budapesti olvasónk (és rejtvénytípusunk). Vele együtt mi is azt gyanítjuk, hogy e hibás formula létrejöttében az is szerepet játszott, hogy a fogalmazó valamilyen tagságra gondolt, holott itt taksáról – *kúrtaksá*-ról vagy *kúrtaxá*-ról – van szó, azaz magyarul: üdülőhelyi díjról.

A tanulság nem az, hogy pragmatikus érveknek nincs helye a tolerancia védelmében. A tolerancia erényét nagyon sokféle helyzetben, nagyon sokféle indulattal szemben kell érvényre juttatni. Különböző helyzetekben, különböző elfogultságokkal szemben más és más érvek lehetnek motiváló erejűek, és minden jó érvet indokolt latba vetni, mely seggit leküzdeni az intoleranciát. A tanulság inkább az, hogy a pragmatikus érvek nem

Farba rúgták a helyesírást! – jegyzi meg a fenti idézet beküldője, Holczer József. Az idézet helye: Kis János, Az állam semlegessége (Atlantisz, 1997. 39. old.).

ATRIUM
FÜRDŐSZOBASZALON

...*van-e*
szebb
fürdőszoba
széles-e
vidéken?

E megszövegezés szerint a hirdető nemcsak azt a költői kérdést tette fel, hogy *van-e* szebb fürdőszoba az ATRIUM nevűnél – amire a válasz természetesen az, hogy nincs! –, hanem azt is, hogy az a fürdőszoba elég *széles-e*, főleg vidéken. S hogy ezt csak így lehet érteni, annak mindössze az a kis kötőjel az oka a *széles* és az *e* között! (Beküldte Gelencsér Gézáne pécsi olvasónk.)

Ha a recepteket készítik illatos fűvekből, akkor miből készülnek a receptek alapján előállított anyagok? – kérdezi Szabadkai Stein Árpád budapesti olvasónk, s ezt kérdezzük mi is. (G. L.)

DR. FRÉDÉRIC LOOMIS

ILLATOS FÜVEKBŐL KÉSZÜLT TERMÉSZETES RECEPTEK

AVAGY
HOGYAN LEHET LEFOGYNI
ÉHEZÉS NÉLKÜL